

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLGİLER DERSİ TARİH KONULARININ ÖĞRETİMİNDE
SİYASETNAMELERDEN FAYDALANMANIN AKADEMİK BAŞARIYA
ETKİSİ

Hazırlayan
Mehmet ŞANLI

İlköğretim Ana Bilim Dalı
Sosyal Bilgiler Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Gülşah BAŞOL

TOKAT – 2009

SOSYAL BİLGİLER DERSİ TARİH KONULARININ ÖĞRETİMİNDE
SİYASETNAMELERDEN FAYDALANMANIN AKADEMİK BAŞARIYA ETKİSİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 17 / 04 / 2009

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Yrd. Doç. Dr. İsa TAK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Gülşah BAŞOL (Danışman)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Recep KOÇAK

Üye : .....

Üye : .....

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../..... tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: .....

Mühür
İmza

Prof.Dr. Yaşar AKÇAY
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez dönemi boyunca bana her konuda yardımcı olan, özellikle analizlerin yapılmasında, yorumlanmasında ve araştırmanın metodolojisinin biçimlenmesinde emeğini hiç esirgemeyen çalışkan, sabırlı ve çok azimli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Gülşah BAŞOL'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca, gerek yüksek lisans ders dönemi, gerekse tez döneminde destek veren ve bu tez konusunu belirlememde, literatürün şekillenmesinde çok büyük emeği olan Yrd. Doç. Dr. İsa TAK hocama, tezimi okuyarak hatalarımı düzeltmemi sağlayan Yrd. Doç. Dr. Recep KOÇAK hocama, tezi bitirebilme konusunda beni cesaretlendiren, moral veren ve destekleyen araştırma görevlisi arkadaşım Hakan ÖRTEN'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezimin bu aşamaya gelmesinde, hiç bir desteğini ve zamanını esirgemeyen, ailesinden zaman ayırarak yanımda olan kıymetli arkadaşım ve okul müdürüm Fahri NAYMAN'a, imla kuralları ve dilbilgisi konusunda çok yardımcı olan okulumuz Türkçe öğretmeni Yasemin COZAR'a, her zaman yardımlarına başvurduğum ve desteklerini aldığım okulumdaki tüm öğretmen arkadaşlarıma, tez uygulamalarına katılan 6/ A ve 6/ B sınıfı öğrencilerine de çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca hayatım boyunca her konuda ve aldığım her kararda beni destekleyen, moral veren, fedakârlıklarını esirgemeyen maddi ve manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Bu çalışma, Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde, siyasetnamelerden faydalanmanın akademik başarıya etkisini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın birinci probleminde, Siyasetnamelerden faydalanmanın, Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının öğretimine etkisini ortaya koymak için, 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersi “İpek Yolunda Türkler” ünitesinde uygulama yapılmıştır.

Araştırmanın uygulaması, 2008–2009 eğitim öğretim yılı birinci döneminde Tokat ili, Artova ilçesi, Gazipaşa İlköğretim Okulu’nda, iki ayrı sınıfta, 50 öğrenciden oluşan örneklem üzerinde yapılmıştır. Araştırmada, ön-test, son-test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır.

Araştırmada, 6/A sınıfı deney grubu olmuş ve “İpek Yolunda Türkler” ünitesi işlenirken bu sınıfta siyasetnamelerden faydalanılmıştır. Geleneksel yöntemin kullanıldığı 6/B sınıfı ise kontrol grubu olmuştur.

Araştırmanın verileri, “İpek Yolunda Türkler” ünitesindeki hedefler doğrultusunda hazırlanan, çoktan seçmeli 20’şer test maddesinin, ön-test ve son-test olarak uygulanmasıyla elde edilmiştir.

Birinci problemin alt problemlerine ilişkin bulgular, SPSS 15.00 bilgisayar programı ile analiz edilmiştir. Deney ve kontrol gruplarının puan ortalamalarının karşılaştırılması yapılırken, bağımsız gruplar *t*-testi, deney grubu ön-test ve son-test ve kontrol grubu ön-test ve son-test karşılaştırılırken de bağımlı gruplar *t*- testi kullanılmıştır.

Araştırmanın birinci problemine ait alt problemlerdeki bulgulara göre, Sosyal Bilgiler dersi, tarih konularının öğretiminde siyasetname kullanılarak yapılan öğretimle

öğrenim gören öğrenciler, geleneksel öğretim yöntemiyle öğrenim gören öğrencilere göre daha başarılı olmuşlardır.

Araştırmanın ikinci problemde ise, öğrencilere siyasetname örnekleri yazdırılarak, yazılan bu örneklerde, öğrencilerin en çok hangi noktalara vurgu yaptığı ortaya konulmuştur. Öğrencilerin yazdıkları siyasetname örneklerinde daha çok adalet, sosyal refah ve güvenlik konularına vurgu yaptıkları görülmüştür.

Uygulamalar sırasında, siyasetname kullanımının Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde, öğrencilerin derse ilgisini artırdığı ve öğrencileri sınıfta daha etkin kıldığı gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Bilgiler, Devlet, Siyasetname, Kutadgu Bilig, Koçi Bey Risalesi.

ABSTRACT

This study purposed to find out the effect of the use of Siyasetname on academic achievement in teaching history topics. Siyasetname is a book form written by Turkish philosophers or leading government officers to advise the sultans on various issues such as government politics, ethics, personal relations with his subjects and etc.

In the first problem of the study, the effect of the use of Siyasetname's on teaching one of the main topics of the 6th grade history class which is 'Turks on the Spice Roads'.

The application of the study was carried on in two classes, a total of 50 students in an elementary school in Artova, Tokat in 2008-2009 school year. A pre-test post-test quasi experimental design was applied in the current study.

Session 6-A was attained as experimental group and siyasetname's were used in this group while Turks in the Spice Roads' topic was taught. In the study, Session 6-B was used as the control group and the traditional approach was been followed in this group teaching the same topic. The siyasetname's that were used in this study was Siyasetname by Nizamül Mülk, Kutad gu Bilig by Yusuf Has Hacip, Koçi Bey Risalesi by Koçi Bey. The data for the study was gathered from 20 multiple-choice test items on the 'Turks on the Spice Road' topic used as the pre and post tests.

The analysis was carried out by SPSS 15.00 software program. Means for experimental and control groups was compared through independent groups *t* test and dependent groups *t* tests were applied to compare the experimental and control group pre post test results.

According to the results of the first question of the study, Siyasetname's improved the academic achievement of the students in teaching history class topic compared to the students that was taught by traditional study methods.

In the second problem of the study, students were asked to write Siyasetname's to advise the president and the prime minister on the topics that they think that are crucial. Later on, these letters were analyzed to see the reoccurring topics. According to the findings, students were commonly expressing ideas on equality, social well being of the citizens, and safety issues.

During the applications, it was seen that the use of Siyasetname's improved the students' interest on the topic and made them more involved with lesson during the class.

Key Words: Social Studies, Government, Siyasetname, Kutadgu Bilig, Koçi Bey Risalesi.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
1. BÖLÜM	
1. GİRİŞ	1
1.1. AMAÇ	2
1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	2
1.3. PROBLEM CÜMLESİ	3
1.4. ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ	4
1.5. SINIRLIKLAR	4
1.6. SAYILTIAR	5
1.7. TANIMLAR	5
2. BÖLÜM	
2. LİTERATÜR TARAMASI	7
2.1. SİYASETNAME NEDİR?	8
2.1.1. İyi Bir Siyasetnamede Bulunması Gereken Özellikler	9
2.2.1. NİZAMÜ'L-MÜLK VE SİYASETNAME'Sİ	10
2.2.1. Nizamü'l-Mülk'ün Hayatı	10
2.2.2. Siyasetname (Siyer'ül-Mülük)	14
2.2.3. Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname'sine Göre	

Padişahlarda Olması Gereken Özellikler	17
2.3. YUSUF HAS HACİB VE KUTADGU BİLİĞ	22
2.3.1. Yusuf Has Hacib ‘in Hayatı	22
2.3.2. Kutadgu Bilig	23
2.3.3. Kutadgu Bilig’e Göre Hükümdarda Bulunması Gereken Özellikler	28
2.4. KOÇI BEY RİSALESİ	30
2.4.1. Koçi Bey’in Hayatı	30
2.4.2. Koçi Bey’in Risaleleri	31
2.4.3. Koçi Bey’e Göre Bozulmanın Başladığı Dönem Ve Bozulma Nedenleri	33
2.4.4. Koçi Bey Risalesi’ne Göre Sorunların Çözümünde Kullanılacak Tedbirler	36
2.5. TÜRKLERDE DEVLET ANLAYIŞI	38
2.5.1. Yusuf Has Hacib’e Göre Devletin Halka, Halkın da Devlete Karşı Görevleri	40
2.5.2. Türk Devlet Yönetiminin Temel İlkeleri	40
2.6. ESKİ TÜRKLERDE HÂKİMİYETİN KAYNAĞI	42
2.7. VEZİRLİK	45
2.7.1. Vezirlerin Görev ve Yetkileri	46
2.7.2. Vezirlerde Bulunması Gereken Özellikler	47
2.8. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	49
2.9. SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE KULLANILABİLECEK ÖĞRETİM YÖNTEM VE TEKNİKLERİ	52

2.9.1. Düz Anlatım (Sunuş Yoluyla Öğretim) Yöntemi	53
2.9.2. Örnek Olay Çalışması	54
2.9.3. Soru Cevap Yöntemi	54
2.9.4. Grup Çalışmaları	55
2.9.5. Alan Gezileri	56
2.9.6. Benzetişim (Simülasyon)	57
2.9.7. Beyin Fırtınası	58
2.9.8. Rol Oynama Yöntemi	58
2.9.9. Gösteri (Demonstrasyon)	58
3. BÖLÜM	
3.YÖNTEM	60
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	60
3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM	60
3.3. VERİ TOPLAMA ARACI VE UYGULANMASI	61
3.4. İŞLEM YOLU	61
3.4.1. Yarı-Deneysel Desen İçin İşlem Yolu	61
3.4.2. İkinci Problem için İşlem Yolu	63
3.5. VERİLERİN ANALİZİ	63
4. BÖLÜM	
4.BULGULAR	65
4.1. BİRİNCİ PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR	65
4.1.1 Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	65
4.1.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	66
4.1.3.Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular	67

4.1.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular	68
4.2. İKİNCİ PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR	69
5. BÖLÜM	
5. SONUÇ ve ÖNERİLER	
5.1 SONUÇ	71
5.2 ÖNERİLER	73
KAYNAKÇA	75
EKLER	79

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Grup Değişkenine göre Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Ön-test Puanlarındaki Farklılaşma.....	66
Tablo 2. Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Ön-test-Son-test Puanlarındaki Farklılaşma.....	67
Tablo 3. Deney Grubundaki Öğrencilerin Ön-test-Son-test Puanlarındaki Farklılaşma.....	68
Tablo 4. Grup Değişkenine göre Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Son-test Puanlarındaki Farklılaşma.....	69

KISALTMALAR

Art. Ort.:Aritmetik Ortalama

b. : beyit

C. : Cilt

çev. : Çeviren

DPY: Devlet Parasız Yatılılık Sınavı

FL: Fen Liseleri Sınavı

LGS: Liselere Giriş Sınavı

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

OKS: Orta Öğretim Kurumları Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı

ÖO: Özel Okullar Sınavı

p: Anlamlılık Derecesi

SPSS: Statistical Package for Social Sciences

yy: Yüz Yıl

1.GİRİŞ

Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde, yapılandırıcı yaklaşımın uygulanmaya konulmasıyla birlikte, pek çok yeni yöntem ve tekniklerin kullanımı gündeme gelmiştir. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği değer ve kavramlar Sosyal Bilgiler öğretimini de etkilemiş, bu da yeni yöntemlerin, tekniklerin ve araçların kullanımının yaygınlaşmasına yol açmıştır (Öztürk ve Ofluoğlu, 2005: 30). Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde, davranışçı olarak nitelenen öğretmen merkezli yaklaşımın yanı sıra, daha keşfedici olan, öğrenci merkezli metot ve etkinliklerin birlikte kullanılması daha doğrudur (Köstüklü, 2006: 35).

Tarih konularının öğretiminde, öğrenciyi ezbercilikten kurtaracak, hayatla daha iç içe yöntemlerin uygulanması daha etkili olacaktır. Öğretimde farklı yöntem kullanımının önemine değinen Demircioğlu (2005:2)'na göre tarih öğretiminde ezbercilikten daha ziyade, çağa uygun yeni yöntemler kullanılması gerekir. Sunuş yoluyla öğretim ve soru cevap yönteminin yanı sıra beyin temelli yaklaşım, müze ziyaretleri, görsellere dayalı öğretim, drama, beyin fırtınası, rol oynama gibi yöntemler tarih konularının öğretiminde daha etkili olabilir.

Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde, geleneksel öğretim yöntem ve tekniklerine bağlı olarak sadece ders kitabı kullanımı, öğrencilerin derse yönelik tutumlarını olumsuz yönde etkilemekte, bu durumda başarı düzeyini düşürmektedir. Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde, başarıyı artırmak için, yeni yöntem ve tekniklerin kullanılmasının yanında yeni araçlar ve teknolojinin de kullanılması gerekir. Göz ardı edilen araçlar arasında yer alan edebi ürünler ve yazılı materyaller buna örnek olarak verilebilir. Siyasetnameler de Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde kullanılacak edebi ürünlerden biri olarak önerilebilir.

Bu çalışmanın amacı, deneysel yöntemi kullanarak Sosyal Bilgiler öğretiminde siyasetnamelerin kullanımının etkisini ortaya koymaktır. Aynı zamanda, deney grubundaki öğrencilerin, siyasetnamelerin derslerinde kullanımına ilişkin görüşlerine de yer verilmiştir. Öğrenciler öğrendikleri bir konuda siyasetname yazmaya teşvik edilmiş, öğrencilerin ortaya koydukları ürünler derlenmiştir. Bu araştırma yoluyla Sosyal Bilgiler öğretiminde siyasetnamelerin kullanımıyla etkililiğin artırılacağı düşünülmektedir.

Sosyal Bilgiler öğretmenleriyle görüşüldüğünde, öğretmenlerin bu konudaki bilgilerinin sınırlı olduğu ve siyasetnamelere öğretimde başvurmadıkları görülmüştür. Mevcut araştırma, siyasetnameleri tarih konularının öğretiminde alternatif bir kaynak olarak gündeme getirmesiyle de önem taşımaktadır.

1.1. AMAÇ

Bu çalışmada deneysel yöntemi kullanarak, Sosyal Bilgiler öğretiminde siyasetnamelerin kullanımının etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Öğretimde farklı yöntem, teknik ve araç kullanmanın önemi, siyasetnamelerin de bu araçlardan biri olması bu çalışmayı önemli yapan nedenlerin başındadır.

Tarih öğretimi yoluyla öğrencilerin kişilik gelişimine, sosyalleşmesine ve vatandaşlık eğitimine katkıda bulunmaktadır. Bu yüzden tarih eğitimi, vatandaşlık duygusu moral ve kültürel değerleri aşılama açısından çok önemlidir (Dilek, 2001: 49–50).

Siyasetnameler yazıldıkları dönemin sosyal, siyasi, ekonomik, dini ve kültürel yaşantısını aksettirdikleri için tarih öğretiminde son derece önemli eserlerdir. Kuran-ı Kerim'den, Hadis-i Şeriflerden, menkıbelerden, hikâye ve fıkralardan örnekler verdikle-

ri için aynı zamanda ahlâki eserlerdir (Memiş, 2008:107).

İnsanlığın ilk zamanlarından beri Türkler, tarih sahnesinde çok önemli roller oynamışlar, önemli devletler kurmuşlardır. Bu devletlerden Karahanlılar Devleti, Büyük Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti döneminde, devlet adamlarına devrin bilge sayılan kişileri tarafından önemli öğütler verildiği görülmektedir. Kutadgu Bilig’de, Siyasetname’de ve Koçi Bey Risalesi’nde hükümdarlara ve vezirlere verilen öğütlerle devletin nasıl daha iyi yönetileceği anlatılmaktadır.

Sosyal Bilgiler dersinde, siyasetnamelerden faydalanılarak iyi bir yöneticinin nasıl olması gerektiği ve yöneticinin nelere dikkat etmesi gerektiği tartışılarak, öğrencilerin hem sosyal konulara ilgileri çekilebilir ve aynı zamanda konuları daha iyi anlamaları sağlanabilir. Bu şekilde Türk tarihinin yönetim anlayışı, idare yapısı ve ahlaki öğelerin öğrencilere kazandırılması, siyasetnameler kullanılarak daha çekici hale gelebilir. Siyasetnamelerin içerikleri, doğrudan dersin muhtevası ile örtüşüyor olmasa da, öğrencilerin devlet yönetimine ilgi duymalarını sağlaması ve onları yöneticiliğe özendirme yönünden etkili olabilir. Dolayısıyla, siyasetnameler kullanılarak dersin bilişsel hedeflerine ulaşmak kolaylaşabileceği gibi duyuşsal davranışların kazandırılmasına da katkıda bulunulacaktır.

Çalışma, deneysel desenden güç alarak, siyasetname kullanılmadan tarih konularının öğretimiyle, siyasetname kullanarak tarih konularının öğretimindeki farkı ortaya koyması bakımından da önem arz etmektedir.

1.3. PROBLEM CÜMLESİ

1.3.1. Siyasetnamelerin kullanımı Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde daha etkili midir?

Bu araştırma problemine ait dört alt problem aşağıda verildiği şekildedir:

1.3.1.1. Deney grubunun ön-test başarı puanı ile kontrol grubunun ön-test başarı puanları arasında anlamlı düzeyde farklılık var mıdır?

1.3.1.2. Kontrol grubunun son-test başarı puanı ile kontrol grubunun ön-test başarı puanı arasında anlamlı düzeyde farklılık var mıdır?

1.3.1.3. Deney grubunun son-test başarı puanı ile deney grubunun ön-test başarı puanını arasında anlamlı düzeyde farklılık var mıdır?

1.3.1.4. Deney grubu son-test başarı puanı ile kontrol grubu son-test başarı puanı arasında anlamlı düzeyde farklılık var mıdır?

1.3.2. Öğrencilerin siyasetnelere ve bunların öğretimde kullanılmalarına dönük görüşleri nelerdir? Öğrencilere yazdırılan siyasetnemelerde öne çıkan temalar nelerdir?

1.4. ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

$$1. H_0 : \mu_{D.Ön-test} = \mu_{K.Ön-test}$$

$$H_1 : \mu_{D.Ön-test} \neq \mu_{K.Ön-test}$$

$$2. H_0 : \mu_{K.Ön-test} = \mu_{K.Son-test}$$

$$H_1 : \mu_{K.Ön-test} \neq \mu_{K.Son-test}$$

$$3. H_0 : \mu_{D.Son-test} = \mu_{D.Ön-test}$$

$$H_1 : \mu_{D.Son-test} \neq \mu_{D.Ön-test}$$

$$4. H_0 : \mu_{D.Son-test} = \mu_{K.Son-test}$$

$$H_1 : \mu_{D.Son-test} \neq \mu_{K.Son-test}$$

1.5. SINIRLILIKLAR

Bu araştırma;

1. Sosyal Bilgiler dersi “İpek Yolunda Türkler” konusuyla,

2. Deney grubuna uygulanan siyasetnemelerle ve kontrol grubuna uygulanan

geleneksel yöntemle,

3. Uygulanan ölçme aracıyla,

4. Uygulama süresi 4 haftayla,

5. 2008–2009 eğitim-öğretim yılı güz döneminde, Tokat Artova Gazipaşa İlköğretim Okulu 6-A ve 6-B sınıfı öğrencileri ile sınırlandırılmıştır.

1.6. SAYILTILAR

1. Deney ve kontrol gruplarını eşleştirmede öğrenci özelliklerinin birbirine yakın olması sağlanmaya çalışılmıştır.

2. Denetim altına alınamayan değişkenlerin bütün grupları aynı şekilde etkileyeceği kabul edilmiştir.

1.7. TANIMLAR

Siyasetname: Siyasetle, yani devlet yönetimiyle ilgili yazılmış eserlere siyasetname denir (Memiş, 2008:105).

Kutadgu Bilig: Yusuf Has Hacib tarafından, Karahanlılar Devleti döneminde, hükümdarlara öğüt vermek için yazılmış olan “Kutlu bilgiler” manasına gelen eser.

Siyasetname (Siyer’ül-Mülük): Büyük Selçuklu Devleti döneminde, hükümdarlara öğüt vermek için, vezir Nizamü’l-Mülk tarafından yazılmış olan ve Sultan Melikşah’a sunulan eser.

Koçi Bey Risalesi: Osmanlı İmparatorluğu döneminde, padişahlara öğütler vermek için yazılan ve padişahlar IV. Murad ve Padişah İbrahim’e sunulan eser.

Risale: Sanat, siyaset ve ilim alanında yazılmış yazılara denir.

Zeamet: Osmanlılarda geliri 20.000 akçe ile 100.000 akçe arası olan topraklara denir.

Tımar: Osmanlı devletinde geliri 3.000 akçe ile 20.000 akçe arası olan topraklara

denir.

Geleneksel Öğretim Yöntemi: Öğretmenin aktif, öğrencinin pasif olduğu, öğretmen eksenli öğretim yöntemidir.

Deney Grubu: “İpek Yolunda Türkler” ünitesinde siyasetnamelerin kullanıldığı grup.

Kontrol Grubu: Araştırmada geleneksel yöntemle öğretimin gerçekleştirildiği grup.

Ön-test: Deney ve kontrol gruplarına siyasetnamelerin kullanımına başlanmadan önce uygulanan başarı testi.

Son-test: Deney ve kontrol gruplarına, deney grubunda siyasetnameler uygulandıktan ve kontrol grubunda geleneksel yöntemlerle öğretim gerçekleştirildikten sonra uygulanan başarı testi.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Türkler, tarihin ilk devirlerinden itibaren, çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Önemli devletler, büyük imparatorluklar kurmuşlardır. Bu büyük devletlerin ve imparatorlukların kurulmasında, kendilerine özgü devlet geleneğinin önemli bir rolü vardır. Gerek göçebe kültürde, gerekse yerleşik hayatta bu devletçi geleneklerini hep devam ettirmişler, devleti de kutsal kabul etmişlerdir. Devletin kutsallığı Türklerdeki bağımsız yaşama anlayışıyla birleşmiş, böylece Türkler tarih sahnesinde varlıklarını silinmeden devam ettirmişlerdir. Farklı kültürlerle kaynaşmak, onların bu anlayışını değiştirmemiştir. İslamiyet'in kabulüyle ortaya çıkan siyasi ve sosyal farklılıkları, kendi bünyelerine uygun şekilde düzenleyerek yaşatmaya çalışmışlardır. Bütün bu değişimlerde, etkileşimlerde, sosyal ve kültürel farklılıklarda devlet düzeninde aksamalar olmuştur. İşte; siyasetnameler devletin aksamasını önlemek, Türk devletlerinin daha ileri gitmesini sağlamak için yazılmış eserlerdir.

Bu bölümde, öncelikle siyasetnamelerin ne anlama geldiğinden bahsedilecektir. Siyasetname yazmanın gerekleri ve genelde devletlerin hangi zamanlarında ve kimler tarafından siyasetname yazıldığı belirtilecektir. Burada inceleyeceğimiz üç siyasetname hakkında bilgi verilecektir. Bu siyasetnameler, Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname'si (Siyer'ül-Mülük), Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i ve Koçi Bey Risalesi'dir. Koçi Bey Risalesi'nden, altıncı sınıf Sosyal Bilgiler dersi üniteleri içerisinde yer almamasına rağmen, hükümdarlara öğüt vermek için yazılmış önemli siyasetnamelerden birisi olduğu için bahsedilmiştir. Ayrıca, bu eserlerin yazılış amaçları ve eserlerde verilen öğütlere değinilecektir. Devlet yöneticilerine verilen öğütlerin kaynağı ve hangi alanlarda öğütler verildiği üzerinde durulacak, bu eserlerin yazarlarının hayatları hakkında bilgi verilecektir. Bunun yanında, padişahтан sonra gelen vezirlere verilen

öğütler ortaya konacaktır. Eserlerde, genelde devlet adamlarına verilen öğütler anlatıldığı için, eski Türklerde devlet yapısının nasıl olduğu, Türk devlet geleneği ve özellikleri, hâkimiyetin kaynağının kime ait olduğu ve sonuçları hakkında bilgi verilecektir.

2. 1. SİYASETNAME NEDİR?

Siyaset kelimesi, hükümet ve devlet idaresi anlamına gelmektedir. Bir başka ifade ile devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatına “siyaset” denir. Siyasetle yani devlet yönetimiyle ilgili eserlere de “siyasetname” denilmiştir (Memiş, 2008:105).

Siyasetnamelerin çoğu, devletin ileri gelen şahısları veya kâtipleri tarafından yazılmıştır. Siyasetnamelerin gayesi; idarecilere en iyi şekilde devlet işi nasıl yapılır göstermektir. Bunların konularını idareciler oluştururlar. İlk ve ortaçağlarda, siyasi iktidarı ellerinde tutanlar hükümdarlar olduğu için bu tür eserler, daha ziyade hükümdarlar için kaleme alınmıştır. Dolayısıyla, genel figürler onlardır. Bunlar genel prensip koymadan, daha çok hükümet etme sanatıyla uğraşırlar. Tavsiyeleri tecrübeye dayanır. Öğütleri, bir filozofun politika felsefesinin neticesi ya da bir bilginin hükümet teorisi değildir.

Türklerin kurduğu devletler de dâhil İslam devletlerinde, hükümdarlara ve idarecilere yardımcı olmak amacıyla, devlet idaresi üzerine bir takım eserlerin yazıldığı malumdur. Farabi'nin “El Medinet'ül Fazıla” ve “Es-Siyaset'ül Medeniye” adlı Arapça eserleri, Alparslan ve Melikşah gibi Büyük Selçuklu hükümdarlarına vezirlik etmiş olan Nizamü'l-Mülk'ün Fars dilinde kaleme almış olduğu ünlü “Siyasetname” ve Balasagunlu Yusuf Has Hacib'in “Kutadgu-Bilig” adlı eserleri siyasetname türünde yazılmış eserlerin en güzel örneklerini teşkil ederler (Memiş, 2008: 106). Yine Keykavus'un “Kâbusname” adlı eseri önemli eserlerden biridir. Bunun yanında

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, siyasetname alanında yazılmış en önemli eserlerden biri de Koçi Bey tarafından Padişah IV. Murad ve Sultan İbrahim'e yazılmış olan "Koçi Bey Risalesi"dir.

Siyasetnameler, yazıldıkları dönemin sosyal, siyasal, ekonomik, dini ve kültürel yaşantısını da aksettirdikleri için, son derece önemli belgelerdir (Memiş, 2008:106). Siyasetnameler aynı zamanda, ahlaki eserler olarak kabul edilirler. İlk ve Orta çağlarda, ahlakın temeli din olduğundan, siyasetnameler de buna uygun olarak, dini esaslara dayandırılmıştır. Siyasetnameler İslam'a çok güzel adapte edilmişler, böylece kendilerinden sonrakileri de derin tesirler altına almışlardır. İslami devirlerde yazılan siyasetnamelerde Kur'an-ı Kerim'den, Hadis-i Şerif'lerden, menkıbelerden, hikâye ve fıkralardan, atasözleri ve şiirlerden alıntı yapılarak, işlenen konuların inandırıcı olmasına gayret edilmiştir.

Siyasetname türündeki eserleri kaleme alanlar, iyi bir eğitim görmemiş yanı sıra, devlet tecrübesine de sahiptirler. Onların gayeleri; yöneticilere, devlet işlerinin en iyi nasıl yapılacağını göstermektir (Memiş, 2008:107).

2. 1. 1. İyi Bir Siyasetnamede Bulunması Gereken Özellikler

1. Halk tanrının emanetidir.
2. Saltanatın temeli adalettir.
3. Hükümdarlık şartları, hükümdara yakışacak huylar.
4. Hükümdarda bulunması gereken başlıca erdemler (adalet, şecaat, cömertlik... vs).
5. Dinin ve ahlakın emrettiği vasıflar (rahmet, şefkat, mürüvvet, hakkı yerine getirmek, acele emir vermemek, çabuk öfkelenmemek vb.).
6. Kaçınılması gereken haller (zulüm, hasislik, kibir, gurur vb.).

7. Danışmanın faydaları.
8. Hükümdarın nedimleri, muhasipleri ve yakınları.
9. Devlet işlerinin ehil adamlara verilmesi.
10. Derecelerin gözetilmesi.
11. Maliye ve hazine hakkında öğütler.
12. Tebaa ve reayanın hali.
13. Tımar ve zeamet erbabının durumu.
14. Hükümdarın vezirlere, kadınlara, bilginlere karşı tutumu.
15. Hükümdarın halkla münasebetleri, halkın şikâyetini dinlemesi.
16. Hükümdarın askerlere karşı davranışı; ulufenin zamanında verilmesi.
17. Baştakilerin halka zulmü.
18. Halkın sitem ve âhının mülkün temelini yıkabileceği.
19. Memurların görev şartları.
20. Şeriatın gerektirdiği cezalar.
21. Başka memleketlerle olan münasebetler.

(Levent, 1987: 43).

2. 2. NİZAMÜ'L-MÜLK VE SİYASETNAME'Sİ

2. 2. 1. Nizamü'l-Mülk'ün Hayatı

Nizamü'l-Mülk lakabıyla tanınmış olan düşünürümüzün asıl adı, Hasan bin Ali bin İshak El Tûsî'dir. Hasan bin Ali (Nizamü'l-Mülk), Doğu İran'da Horasan'ın Tus şehrine bağlı Nukhan kasabasında 10 Nisan 1018 tarihinde doğdu. Nukhan'da doğmasına rağmen Tusî olarak tanındı. Nizamü'l-Mülk'ün babası Nukhan Dihkan'ı (köy ağası) olduğu için, servet sahibi bir adamdı. Bu sebeple oğlu Horasan'da iyi bir tahsil görmüştür. Hasan, meşhur fakihlerden Ebu'l Kasım Abdullah'ın yanında tahsil

görmüştür. On bir yaşında Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş ve genç yaşta fıkıh âlimleri arasında zikredilir olmuştur. Küçük Hasan, genç yaşta İslam fikhında yetkililer arasında kalmamış, edebiyat alanında da sivrilmiş, zamanının iyi yazan ve konuşan seçkin bir kişisi olmuştur. İdarecilik alanına geçtiği zaman, tam hazırlıklı olmuştur (Nizamü'l-Mülk, 1999: XVI).

Daha sonra babası ile birlikte Gazneliler'in Horasan valisi Ebu'l-Fazl Surî'nin hizmetinde bulunmuş, Dandanakan Meydan Muharebesi'nden sonra, Horasan'a gelerek kurulan Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmiştir (Nizamü'l-Mülk,1999:XVI). Nizamü'l-Mülk'ün öneminin ortaya çıktığı dönem, yani ilk önemli rolü Sultan Tuğrul Bey'in ölümü üzerine baş gösteren, taht mücadelelerinde görülmektedir. Tuğrul Bey'in taht kavgalarında babasının amcasının oğlu Kutalmış ile mücadelesinde, vezir Kunduri'nin teşviki ile Ali bin Hasan Tusi'den yardım almıştır. Hasan'ın yaptığı bu yardım, onun vezir olmasında önemli rol oynamıştır. Horasan'da Çağrı Bey'e ve Alparslan'a hizmet eden Hasan, Alparslan'ın sultan olmasından sonra, Büyük Selçuklu Devleti'nin veziri olmuştur (1063). Bağdat Abbasi Halifesi Kaim bin Emrillah kendisine, Nizamü'l-Mülk (Saltanatın düzeni) ve Kıvamu'd-Devle (devletin direği) lakaplarını vermiştir. Bu andan itibaren Ebu Hasan Tusî adı unutulmuş, Nizamü'l-Mülk adıyla çağrılmıştır (Nizamü'l-Mülk, 1999: XVII). Onun vezir sıfatıyla daha Horasan'da iken büyük roller oynadığı, 12.000 âlim din adamına devlet idaresinden karşılıksız maaş bağlamasından anlaşılmaktadır (Nizamü'l-Mülk, 1999: XVI).

Nizamü'l-Mülk adını aldıktan sonra, devlet işlerinde etkinliğinin arttığı görülmektedir. Nizamü'l-Mülk'ün ikinci büyük rolü yine bir taht kavgasıdır. Kirman Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın amcası Kavurd, Alparslan'ın ölümünden sonra tahta geçmek için harekete geçer. Selçuklu ordusunun imparatorluk ordusu, Kavurd'u

desteklemektedir. Kavurd'a karşı mücadelede, Melikşah galip gelir ve Kavurd hapse atılır. Askerler, yağmalama yapmak isterler. Bu istekleri kabul edilmeyince bu kez "Kavurd!" diye bağırırlar. Nizamü'l-Mülk askerlere, sultan ile olayı görüşüp, neticeyi ertesi gün bildireceğini söyler. Hapisteki Kavurd'u, yayının kirişi ile boğdurur ve ertesi gün askerlere Kavurd'un yüzüğünün kaşının altındaki zehri içip, öldüğünü söyleyince askerler dağılırlar (Nizamü'l-Mülk, 1999: XVII).

Nizamü'l-Mülk'ün, en büyük özelliklerinden biri de devlet içinde her yapılan iyi işi, kendisinin yaptığı şeklinde bir görüntü ortaya çıkarmasıdır. Bunlardan birisi de, Nizamiye Medreseleri olup, Alparslan zamanında kurulan bu üniversiteler ona mal edilmiştir (Nizamü'l-Mülk, 1999: XVII).

Nizamü'l-Mülk, Melikşah'ın tahta çıkışında da önemli rol oynamıştır. Melikşah vezirine büyük lütuflarda bulunmuş, Tus dâhil, birçok yerleri ikta olarak verdiği gibi, genç şehzadelerin eğitimleri ve ülkelerin idareleri ile görevli Türk beylerine mahsus olan, "Atabey" unvanını, bir sivil İranlı olan Nizamü'l-Mülk'e vermekten çekinmemiştir (Nizamü'l-Mülk, 1999: XVII).

Nizamü'l-Mülk, sadece müspet rollerde bulunmamıştır. Onun menfî rolleri de vardır. Şöyle ki, Selçuklu devleti iki nüfuz bölgesine ayrılmış olup; askeri idare ve saray kadroları Türklerin, sivil idare kadroları İranlıların nüfuz bölgelerindeydi. Türkler görev ve yetki alanlarını sivil idare, dolayısıyla İranlılar aleyhine genişletmeye çalışırken İranlılar da Nizamü'l-Mülk'ün nüfuzu ile kendilerini korumaya çalışmışlardır (Nizamü'l-Mülk, 1999: XVIII).

Yaptığı hizmetlerle, devlete ortak olmaya hak kazandığını hiç çekinmeden belirten Nizamü'l-Mülk, kendisi olmadan Büyük Selçuklu Devleti'nin idare edilemeyeceğini, hatta çökeceğini dile getirmiştir.

Nizamü'l-Mülk'ün, Melikşah'la aralarında geçen söz münakaşasından dolayı, vezirlikten alınması beklenirken görevinden alınmamıştır. Sultan Melikşah, devletin dizginlerini eline geçirdiğini gördüğü Nizamü'l-Mülk'ün rolünü azaltıp, devlette Türk karakterinin etkisinin daha da hissedilmesini istediğinde, veziri Nizamü'l-Mülk'ü “divit ve kavuğunu alırım” şeklinde tehdit etmiş ama Nizamü'l-Mülk de ona “Benim kavuk ve divitimle, senin taç ve tahtının devamı yakından ilgilidir. Ben olmazsam, sen de olmazsın. Seni amcan Kavurd'a karşı koruyup da, bu güne getiren benim” şeklinde haddini aşan bir karşılık vermiştir. Sultan Melikşah'ın, tüm bunlara karşılık onu görevden alması gerekirdi; ancak bütün bu olup bitenlere rağmen onu görevden almamıştır. Fakat vezirin artık gözden düştüğü de bir gerçektir (Nizamü'l-Mülk, 1999: XVIII).

Büyük Selçuklular, vezirleri Nizamü'l-Mülk'ün İranlı olmasının faydasını da çok görmüşlerdir. İran kültürüyle olabilecek çatışma, ikinci adam olan Nizamü'l-Mülk'ten dolayı engellenmiştir. Büyük Selçuklu sultanlarının kendi isimleri yanında Nizamü'l-Mülk'ün adını da sürekli kullanmalarının nedeni budur.

Nizamü'l-Mülk şöhretinden, zenginliğinden ve yakınlarını kayırmasından dolayı çok sayıda düşman da edinmiştir (Akşit, 2004:163). Nizamü'l-Mülk 1092 yılı sonbaharında Melikşah'la birlikte Bağdat'a hareket eder, Nihavent yakınlarında konaklarlar. Bu sırada, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun baş düşmanı ilan ettiği Hasan Sabbah'ın Batınî fedailerinden biri, bir dilekçe vermek bahanesiyle sofî kılığında yaklaşır. Vezir Nizamü'l-Mülk dilekçeyi okurken fedai hançerini birden bire ihtiyar vezir Nizamü'l-Mülk'e saplar ve vezir ölür (Nizamü'l-Mülk, 1999: XIX).

Nizamü'l-Mülk'ün ardından, kısa bir süre sonra, Sultan Melikşah'ın da ölümüyle Selçuklu Devleti çok zayıflamıştır. Haçlı Seferleri ile de, sonu gelmez

karışıklıklara düşen ve eski haşmetine de bir daha ulaşamayan Büyük Selçuklu Devleti kısa bir süre sonra da yıkılır.

2. 2. 2. Siyasetname (Siyer'ül-Mülük)

Devlet yönetimine dair yazılmış eserlerin en meşhurlarından olan Siyasetname, Selçuklu Devleti'nin şöhretli veziri Nizamü'l-Mülk tarafından kaleme alınmıştır ve "Siyer'ül-Mülük" adıyla da anılır. Siyasetname, yaygınlığı ve etkinliği yanında, muhtevası bakımından da önem arz etmektedir (Memiş, 2008: 120).

Siyasetname Nizamü'l-Mülk'ün bilinen tek eseri olup, diğer bir adı Siyer'ül-Mülük'tür. Bu eserin dışında "Vesaya-i Nizamü'l-Mülk" adlı bir eserden bahsedilmekteyse de, onun yazıldığı dönem itibarıyla Nizamü'l-Mülk'ten sonra kaleme alındığı tespit edilmiştir.

Nizamü'l-Mülk, kendi ifadesinden de anlaşılacağı gibi, eserinde yalnız nasihat vermekle yetinmemiş, olaylar nakletmiş, Selçuklu Devleti'nin işleyişi, aksayan tarafları, alınması gereken tedbirler, müesseselere işlerlik kazandırmak için yapılması gereken düzenlemeler gibi konularda da bilgiler vermiş, Selçuklu Devleti içinde yaygınlık kazanan, hatta devleti tehdit eden Batınî-Rafizî kaynaklı hareketler hakkında değerli bilgiler sunmuştur (Memiş, 2008:120).

Nizamü'l-Mülk, Siyasetname'yi yazma sebebini eserinin giriş bölümünde şöyle anlatır:

Sultan Melikşâh 470/1077 yılında bana ve diğer yöneticilere; "her biriniz, memleketimiz hakkında düşününüz ve zamanımızda iyi olmayanın ne olduğuna, dergâhımızda o şartları yerine getiremeyenlere ve bizden gizlenmiş olana, bizden önceki padişahların şartlarını yerine getirdikleri, tedbir almadığımız hangi devlet işleri bulunduğu bakınız.

Selçuklu sultanları ve başkalarının devletlerinden geçmiş meliklerin her ne kanun ve âdetleri varsa, onlar üzerinde düşününüz, açık bir şekilde yazınız ve bize arz ediniz ki, biz onlar üzerinde düşünelim, bundan sonra din ve dünya işlerimizin gereğince yürümesi için emir verelim. ... her devlet işi kendi prensibine göre yürüsün; yüce Allah'ın emirlerine uyalım; ... Bundan sonra memleketimizde hiçbir şey noksan ve bozuk veya yüce Allah'ın emir ve şeriatının aksine olmamalı ve yürütülmemelidir” diye buyurdu. Nizamü'l-Mülk bu emre istinaden eserini yazdığını ve eserinin çok beğenildiğini söyler (Nizamü'l-Mülk, 1999:1).

Siyasetname, Sultan Melikşah'ın emri ile kaleme alınmıştır. Beş yıllık bir çalışmadan sonra, 1092 yılında tamamlanmıştır. Pek çok baskısı olan ve üç defa da Türkçeye tercüme edilen siyasetname, elli bir fasıldan oluşmaktadır. Her fasılda ayrı bir konu işlenmiş ve bu konuya açıklık kazandırmak amacıyla ayet, hadis, güzel söz, dini ve tarihi hikâyelerden örnekler verilmiştir (Memiş, 2008: 121). Eserde hikâyelere, ayetlere, hadislere ve kıssalara yer verildiğinden, akıcı hale gelen eser, kendisinden sonra gelen eserlere örnek teşkil etmiştir (Uğur,1990: 16).

Nizamü'l-Mülk fasıllara başlarken şöyle demektedir: “Yüce Allah'ın rızası ile iki dünya muradı, onlar için tam olur. Tek olan yüce Allah'ın isteğiyle, yardımı ve rehberliği ile bitti biliniz ki, bu kitap Allah'ın izni ile tertip edilmiştir” (Nizamü'l-Mülk, 1999: 2).

Nizamü'l-Mülk eserinde padişahlara yol göstermek için şu ifadeyi kullanmıştır:

“Yüce Allah'ın kadrini bilmek, padişahın onun rızasını gözetmesidir.

Yüce Allah'ın rızası ise; halka yapılan ihsan, halk arasında yayılan adalet

ile elde edilir. Halkın iyilik için yaptığı dua daim olunca, mülk payidar olur ve her gün genişler. O mülk, kendisinin devletinden ve zamanından nimetlenir, bu dünyada iyi ad sahibi olur, öteki dünyada kurtuluş bulur, öteki dünyada vereceği hesap daha kolay olur. Zira mülk küfürle devam eder, zulümle devam etmez. En iyisini Allah bilir” demiştir (Nizamü’l-Mülk, 1999: 8).

Bütün klasik kitaplarda olduğu gibi besmele ve din ulularına selam ve övgüyle başlayan eserde, padişahın görevleri ve özellikleri hakkında bilgi verilir. Selçuklu Devleti’nin bir nevi anayasası olan Siyasetname, Selçuklular devri ana kaynaklarından biri, belki de en önemlisi olarak son derece önemlidir. Eser; Selçuklulardaki siyasi, idari, hukuki, sosyal ve ekonomik durumla ilgili bilgiler ve bunlarla ilgili öneriler de içermektedir. Siyasetname’de, Türk adetlerine geniş yer verilmiştir. Hükümdarların ziyafet şölenleri, devlet ve sultanların kapılarının herkese açık tutulması gibi özellikler en başta gelenlerdir. Eserde dikkati çeken diğer bir hususta, Nizamü’l-Mülk’ün her ne kadar bir Türk cihan devletinin veziri ise de, İranlılık özelliğini çok iyi muhafaza ettiğini, hikâyelerde çoğunlukla İranlıların İslamlıktan önceki dönemlerdeki yöneticilerinden bolca örnek vermesinden anlamaktayız.

Nizamü’l-Mülk yazdığı eseri çok beğenmiştir. Siyer’ül-Mülük’ün, yani Siyasetname’nin çok önemli olduğunu eserinde şu şekilde anlatır:

“Hiçbir padişah hiçbir ferman edici bu kitabı eline almamazlık edemez. Böyle bir kitaptan vazgeçilemez ve bilhassa içinde bulunduğumuz zaman içinde, onu okumaktan başka çare yoktur. İnsanlar bu kitabı ne kadar çok okurlarsa, din ve dünya işlerinde uyanıklıkları o kadar fazla artar. Dost ve düşmanlarının ahvallerini daha iyi takdir ederler. İşler daha aydınlık olur.

Onlara doğru tedbirler alma yolu açılır. Padişahlık dergâh, bargâh, divan, meydan, meclis, prensip ve düzeni ve vergi işleri muameleler halk (raiyet) ve ordunun ahvali bunlar gibi bütün şeyler onlara aydınlanır. Bütün memlekette uzak-yakın, az-çok onlara hiçbir şey gizli kalmaz” (Nizamü’l-Mülk, 1999: 2).

2.2.3. Nizamü’l-Mülk’ün Siyasetname’sine Göre Padişahlarda Olması Gereken

Özellikler

Nizamü’l-Mülk’ün Siyasetname’sine göre padişahlarda olması gereken özellikler şunlardır:

- 1- Güler yüzlü,
- 2- İyi huylu,
- 3- Mert,
- 4- Cesur,
- 5- İyi ata binen,
- 6- Her türlü silahı kullanan,
- 7- Sanattan anlayan,
- 8- Merhametli olan,
- 9- Şefkat gösteren,
- 10- Verdiği sözleri yerine getiren,
- 11- Dindar, tam imanlı, ibadeti seven,
- 12- Din ulularına saygı gösteren,
- 13- Bilginin müşterisi,
- 14- Sadaka veren, fakirlere iyi müdahale eden,
- 15- Emri altındakilerle iyi geçinen, zalimlerin zulmünü kaldıran, kişiler

olmalıdırlar.

Böylelerin devleti artar, onun heybet ve siyaseti bütün ülkelere ulaşır (Memiş, 2008: 121).

Nizamü'l-Mülk Siyasetname'de hükümdar'ın görevlerini şöyle sıralamaktadır:

- Kanallar açmak,
- Belli başlı ırmaklara yataklar kazmak,
- Büyük sularda geçiş için köprüler yapmak,
- Köyleri ve tarım alanlarını bayındır kılmak,
- Surlar inşa etmek,
- Yeni şehirler kurmak gibi dünyanın imarı ile ilgili şeyler yapmak,
- Güzel oturulacak yerler vücuda getirmek,
- Ana yollar üzerine konaklar, ilim talipleri için medreseler yapılmasını emretmek,

“Ta ki; adı daima kalsın, bu işlerin sevabı öteki dünyada onu bulsun, reaya daima hayır dualar eylesin!” demektedir (Nizamü'l-Mülk, 1999: 7).

“Haklıyı haksızdan ayırmak, adalet dağıtmak din işlerini araştırıp sormak, farzları ve sünneti gözetmek, Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirmek, din âlimlerine saygı göstermek, geçim ve yaşamaları için gerekeni Beytü'l-Mal'dan ayırıp tayin etmek, padişaha vaciptir” (Nizamü'l-Mülk, 1999: 49) diyerek Nizamü'l-Mülk hükümdara, hükümdarın görevleriyle ilgili nasihatlerini dile getirmektedir.

Nizamü'l-Mülk eserinde, hikâyelere de yer vermiştir. Bu hikâyeler, genel olarak devlet başkanları veya onların vali ve komutanlarıyla alakalı hikâyelerden seçilmiş ve böylece başarılı hükümdar, vali ve komutanların nasıl başarılı, başarısız olanların ise nasıl başarısız olduklarını müşahhas bir şekilde aktarmıştır. Bu örneklerden konuyla il-

gili olanların bir kısmı aşağıda verilmiştir:

Acem hükümdarlarından çoğu, yüksekçe bir alan yaparlar, at sırtında orada dururlardı. Öyle ki sahrada toplanmış olan şikâyetçilerin hepsini görürlerdi. Ve her biri adalet dağıtırlardı. Bunun sebebi; padişah dergâh, derbent ve dehlizin olduğu bir yerde oturduğu zaman garaza sahipleri ve âlimler o kişiyi alıkoyarlar ve padişahın huzuruna bırakmazlardı (Nizamü'l-Mülk, 1999: 10).

“Hükümdarlardan biri, ağır işitiyordu. Şöyle düşündü: “Tercümanlık ediyorlar, Hacib de söz sırasında ona doğruyu söylemiyor. O hadiseyi bilmeyince işe uygun olmayan bir şey emrediyor”. “Zulme uğrayanların kırmızı elbise giymeleri gerekir; başka hiç kimse kırmızı elbise giymesin; öyle ki, onları tanıyayım”. Bu hükümdar, bir file binerdi ve ovada dururdu. Kırmızı elbiseli herkesin toplanmasını emrederdi. Sonra kimsenin bulunmadığı bir yerde otururdu. Onları huzuruna getirirdi. Onlar durumlarını yüksek sesle söylerlerdi. O da onların hakkını verirdi. Bütün bu ihtiyat tedbirleri öteki dünyaya cevap için yapılırdı” (Nizamü'l-Mülk, 1999: 10).

Padişah gördüğü, duyduğu ve okuduğu her şeyi bilmelidir. Hafta da iki gün adalet divanı kurmalıdır. Hiçbir zaman halkın geçiminden ve memurlarının durumundan gafil olmamalıdır. Kadılık görevini âlim ve zahit kişilere vermeli, böylece kadıların, adaletle hüküm vermeleri sağlanmalıdır. Kadılar ve diğer görevliler haksız kararlar verir, adaletten ayrılırlarsa, padişah bunları en ağır şekilde cezalandırmalıdır. Her şehirden müşfik, kin ve garazı olmayan kimselere vergi memurluğu, emniyet müdürlüğü, belediye reisliği verilmeli ve bunların hareketleri soruşturulmalıdır. Padişah, dindar olmalı, din âlimlerine hürmet etmeli, zahit ve âbidlere saygı

göstermelidir. Haftada bir veya iki kere sarayına davet edip onları dinlemelidir. Böylelikle din ve dünya işlerinin birlikte gitmesi sağlanmalıdır. Padişah, ilimle dost olmalıdır; çünkü hiçbir iş ilimsiz olmaz. Âlim olan padişahların ünü, bütün dünyaya yayılmıştır. Padişahlar, ordunun ve halkın durumunu bizzat araştırmalı, olup biteni bilmelidir. Bunun için her şehirde haberciler olmalıdır. Padişah, her an uyanık bulunmalıdır. Haberciler elinden ve aklından şüphe gelmeyen kimseler olmalıdır. Kendilerini padişahıtan başka kimse tanımamalıdır. Bu bir haber alma örgütüdür (Memiş, 2008:121–122).

Saray divanında, çok önemli fermanlar yazılmalıdır. Verilen emirlerin bir ağırlığı olmalıdır, adil olmalıdır ve halk da ona uymalıdır. Çeşitli ülkelerin durumlarından haberdar olmak için, dünyanın dört bir köşesine tüccar, seyyah, sofi, eczacı ve derviş kılığında casuslar göndermelidir. Getirecekleri bilgilerle ülkenin iç durumları öğrenilmelidir. Padişah, bunları yaparak günümüzün ajan ve istihbarat teşkilatına benzer kurumlar oluşturmuş olacaktır. Bu istihbarat kuruluşları sayesinde ülkenin birliği ve düzeni sağlanacaktır. Padişahların, memleket işlerini tartışacakları (meşveret edecekleri) âlimlere ihtiyacı vardır. Memleket meselelerini iyi bilen, bilgili ve pratiği olan bilgililer ile cihan görmüş ihtiyarların tecrübesinden yararlanmalıdırlar (Memiş, 2008:122).

Dünyanın dört bir yanından gelen elçilerden, sınırda haberdar olunmalı, saraya kadar refakat edilmeli, sarayda özel kıyafetli ve silahlı köleler olmalı, elçilere iyi muamele edilmeli, memleketlerine iyi şekilde dönmeleri sağlanmalıdır. “Elçiye zeval olmaz” sözünü hatırlamak gerekir.

Orduda, ülkenin her tarafından ve her kavimden asker bulunmalı, sarayda muhafızlığa önem verilmeli, sarayda oğlu ve kardeşi olan kimseler muhafızlığa alınmamalı,

Türkmenlerden silah ve hizmet öğretimi için faydalanılmalıdır. Askerler yetiştirilirken ekmek tuz hakkı gözetilmeli, ileri görüşlü, dürüst, vefakâr, itaatkâr, sözüne sadık, güzel konuşan, askerlerini seven, Allah'tan korkan bir kişiliğe sahip olanlar komutanlığa yükseltilmelidir (Memiş, 2008:123).

Kabul merasimlerinin, bir tertibi olmalıdır. Merasimde önce akrabalar, sonra meşhurlar, sonra mevki sahipleri ve en sonra diğer kişiler gelmelidir. Kullar ve büyükler padişahın huzurunda duracakları yerleri bilmelidir. Bu uygulama protokol bakımından çok önemlidir.

Devlet ileri gelenleri hata ve yanılmalarında açıkça cezalandırılmamalı, bu yere gelinceye kadar, geçirdikleri merhaleler dikkate alınmalıdır. Olağanüstü bir olay olduğunda, itidalli davranılmalı, fırsat düşkünlerine imkân verilmemelidir. Saltanat ve padişahlık görevlerinde düşünerek karar verilmeli, işlerde acele edilmemelidir. Bir işin gerçek yüzü ortaya çıkıncaya kadar, beklenilmeli, emir ondan sonra verilmelidir. Acele karar vermek, zayıfların işidir. Cahil kişi cesur olur, yalan söyler. Hak Teâlâ'nın emri şöyledir “Ey iman edenler, eğer bir fâsık size bir haber getirirse onu tahkik edin. Yoksa bilmeyerek bir kavme sataşırırsınız da, yaptığınıza pişman olursunuz” (Hucurât, 49/6). Acele karar verdikten sonra pişman olmanın faydası yoktur.

“Padişahların uyanık, vezirlerin akıllı olup, asla bir kişiye iki işi emretmemeleri, bir işe de iki kişiyi göndermemeleri gerekir. Böyle olursa işleri daima randımanlı, düzenli olur. Eğer, bir kişiye iki iş ismarlarsa, o işten birisi daima hatalı olur. Bu adam işlerden birisini ciddiyetle ele alıp çalışırsa, öteki iş kusurlu ve noksan olur, o işe baksa bu geri kalır. Bakınız bir adamın iki işi varsa daima ikisi de tam değildir. Bu adam hep kusurlu, kınanan, emredilen ve rahatsız bir kişi olur. Şunu da ilave

edelim, her zaman bir iş, iki kişiye verilse bu onun üzerine, o bunun üzerine atar, iş de yapılmadan kalır” (Memiş, 2008: 121–124).

Şahsiyetsiz ve faziletsiz kişileri, büyük işlere memur etmemek gerekir. Aksi takdirde bilginleri, asil kişileri ve faziletli insanları bir kenara itmiş olursunuz. Devlete uzun süre hizmet etmiş, büyük işler başarmış, âlim kişilerin de kızağa çekilmesi doğru değildir. Çalışarak meşhur olmuş bu kişileri, çalışmadan alıkoymak, işlerin gidişini durduracağı gibi insanlığa da yakışmaz. İyi yaratılışlı bir vezir, padişahı bütün dünyaya tanıtır. Ününün artması ile ülkelerde emrinin yürümesi, isminin kıyamete kadar anılması veziri sayesinde. Vezirin dirayetli, devlet işlerini bilen ve padişahı seven bir kişi olması gerekir.

Padişah, ne cimri, ne de müsrif olmalıdır. Padişah “Dostla bağları koparacak şekilde yakınlık kurmalı; tekrar kuracak şekilde de bağları koparmalıdır”. Görülüyor ki; Nizamü'l-Mülk'ün eseri devleti yönetecek kişilere rehberlik edecek tarzda kaleme alınmıştır. Bu itibarla, eserin ne kadar kaliteli olduğunu tartışmaya gerek bile yoktur (Memiş, 2008:125).

2.3. YUSUF HAS HACİB VE KUTADGU BİLİĞ

2.3.1. Yusuf Has Hacib'in Hayatı

Yusuf Has Hacib'in kesin doğum tarihi bilinmemektedir, ancak 1018 yılında Balasagun'da doğduğu tahmin edilmektedir (Dilaçar, 1995: 21). Anası ve babası Yusuf'u doğru yolda yetiştirmeye çalıştı. Çalışkan ve anlayışlı olan oğulları her şeye merak etti ve kısa sürede çok bilgi sahibi oldu (Dilaçar, 2003: 22).

Balasagunlu Yusuf, Kutadgu Bilig'i, Balasagun'da yazmaya başladı (Dilaçar, 2003: 23). Zaten, Has Hacib unvanı almadan önce Balasagunlu Yusuf olarak tanınıyordu. Oldukça varlıklı bir ailenin çocuğu olup, dönemin ileri gelen

ailelerindedir. Bu durum, aldığı eğitimin kalitesinde önemli rol oynamıştır. Yusuf, Allah'ın varlığına ve birliğine, akla müracaat etmeden, gönülden inanan bir müslümandır. Balasagunlu Yusuf'un, çağdaşı olan ve o yıllarda Kaşgar'da yaşamakta olan, Divan'ı Lügat'it-Türk'ün yazarı Kaşgarlı Mahmut'u, tanıdığına dair bir belge yoktur (Dilaçar, 2003: 24).

Yusuf Has Hacib, Türk Edebiyatının İslam'dan sonraki ilk eseri olan Kutadgu Bilig'i, on sekiz aylık bir çalışmadan sonra, 1069–1070 yılında tamamlayarak, Karahanlı hükümdarı Süleyman Arslan Han'ın oğlu, Tavgaç Buğra Kara Han Ebu Hasan'a sunmuştur. Hükümdar, eseri çok beğenmiş ve Yusuf'a “Uluğ Has Haciblik” (başmabeyinci) unvanını vermiştir (Memiş, 2008:107).

Yusuf, eserini yazarken felsefe, yönetim ve siyaset alanında Aristo'nun, Eflatun'un (Platon) ve ilk büyük müslüman ilim adamlarından olan, Farabi ve İbn-i Sîna'nın eserlerinden faydalanmıştır. Bu faydalandığı eserler arasında, Platon'un eserleri “Devlet”, “Kanunlar ve Yasama” ile Aristo'nun, “Politika” ve “Anayasalar” gelir (Dilaçar, 2003: 24).

Herkese yarayan, fakat hükümdarlara daha çok yarayan kitaba “Kutadgu Bilig” adını vermesini, “Kitaba Kutadgu Bilig adını koydum ki, okuyanı kutlandırırım” diyerek açıklar (Yusuf Has Hacib, 1998: b.350). Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen Yusuf'un kitabında verdiği öğütlerde sık sık az yemekten bahsetmesi ve boğazdan hem can gelir, hem hastalık demesi, mide rahatsızlığı çekmiş olabileceğini de göstermektedir.

Yazar, 1077 yılında vefat etmiştir. Mezarı, Doğu Türkistan'daki Kaşgar şehrinde yer almaktadır.

2. 3. 2. Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig, Türk-İslam bünyesi içinde, yalnız bir Türk devletinin tarih ve

kültür unsurunu resmeden eser olması bakımından değil, cihanşümül bir milletin, yeni bir din ve kültür çevresine girmesi ile ortaya çıkan, yeni değişikliklerini, maddi ve manevi sarsıntılarını ortaya çıkarmakta, aydınlatmakta son derece etkin rol oynamış olan bir eser olması bakımından çok önemlidir. Kutadgu Bilig, İslami Türk edebiyatının ilk şair ve düşünürlerinden biri olan, Yusuf Has Hacib tarafından, kaleme alınmıştır. Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar, tarihimizin de önemli eserlerinden biridir (Memiş, 2008:107).

Kutadgu Bilig'in, bu güne değin üç nüshası bulunmuştur. Bunların hepsi de eserin yazıldığı dönemden çok sonra, eserin aslından değil de, kopyalarından alınmış ikinci kat kopyalardır. Bu nüshalar, buldukları yerlerin adları ile Viyana, Mısır ve Fergana nüshaları olarak anılırlar. Uygur harfleri ile yazılı olan Viyana nüshası 1439'da Herat'ta kopya edilmiştir. Aynı yüzyıl içinde Tokat'a, oradan da 1474'de İstanbul'a getirilmiştir (Dilaçar, 1995: 41). Bilim dünyasınca ilk tanınan nüshası, Viyana nüshasıdır. Nüshaların tıpkıbasımları Türk Dil Kurumu tarafından yapılmıştır. Eserlerin günümüz Türkçesine çevirisi ise, Reşit Rahmeti Arat tarafından yapılmıştır. Sözü edilen üç nüshanın da, Türklerin hâkim olduğu coğrafyalarda bulunmuş olması, Kutadgu Bilig'in, vaktiyle bütün Türk dünyasına yayılmış olduğunu gösterir.

Yusuf Has Hacib, toplam 6645 beyitten oluşan eserini, Buğra Han zamanında ve Han dili (Uygurca) ile kaleme almıştır (Memiş, 2008:109). Eser, genellikle mesnevî biçimiyle, sondaki bitiriş bölümleri de kaside biçimiyle yazılmıştır. Bunlar içinde 173 tane de dörtlük vardır ki, hepsi birden 13.290 dize etmektedir. Kitabın başında, sonradan başkalarınınca eklenmiş olan, nesir ve nazım olmak üzere iki önsöz vardır. Bunlar eserin yazarı, konusu ve şöhreti hakkında bilgi vermektedirler.

Eserde Yusuf Has Hacib'in, dünya görüşü üç ana ilkeye dayanmaktadır. Bilgi, din ve iyilik. Eserde, dünya ve ahiret saadeti için ne lazım ise, insanın çevresi ile münasebeti ve yaşayışı esnasında ne gerekiyorsa, ne yapılıyorsa hepsinden bahsedilmektedir. Eser, merkeze töreyi almış olup, törenin hükmü ile insanı mutluluğa, saadete ulaştırmayı hedefleyen bir sistemi yani Türklüğün veya Türk'ün dünya görüşünü anlatmaktadır (Kafesoğlu, 1980:164).

Yusuf Has Hacib eserinde, Orta Asya Türk kültürünü ve göçebe geleneklerini önemli ölçüde yansıtmıştır. İslamiyet öncesi Orta Asya Türk halklarının hayal dünyasında kökleşmiş unsurları, sembolik şahsiyetler kullanarak canlandırmaya çalışmıştır. Türklerin atası kabul edilen Oğuz Kağan'ın oğullarından birinin adı "Ay", diğerinin adı "Kün" idi. Yusuf Has Hacib, bu sembolik kavramları eserinde kullanmakla, eski Türk geleneklerine ne kadar bağlı olduğunu da göstermiştir (Memiş, 2008 114). Eserin temeli, dört kavram üzerine kurulmuş; bunlar kişileştirilerek eserin dört kahramanı ortaya çıkartılmıştır. Bunlar, dört kişi olmakla beraber, kitap ikili konuşmalardan oluşur. Dört temel kavram ve bunları temsil eden kişiler şunlardır:

1. Kün-Togdı (hükümdar):
2. Ay-Toldı (vezir):
3. Kut Ögdülmiş (vezirin oğlu):
4. Odgurmuş (vezirin kardeşi):

Bu dört kişi arasında geçen konuşmalarda; birey, toplum ve devlet hayatının düzenlenebilmesi için gerekli olan görgü, bilgi ve erdemlerin neler olduğu ve bunların nasıl elde edilip kullanılacağı anlatılır. Böylelikle, ideal olan devlet ve toplum yapısı belirlenmek istenmiştir.

Yusuf Has Hacib, eserinin adı, konusu ve muhtevası hakkında şunları söylemek-

tedir:

“Kitabın adını, Kutadgu Bilig koydum ki; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim. Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım; bu kitap uzanıp, her iki dünyayı tutan bir eldir. İnsan her iki dünyayı, devletle elinde tutarsa, mes’ut olur; bu sözüm doğru ve dürüştür. Önce, Kün-Togdı hükümdardan bahsettim; ey iyi insan bunu izah edeyim. Sonra Ay-Toldı’dan söz açtım; mübarek saadet güneşi onunla parlar. Bu Kün-Togdı dediğim, doğrudan doğruya kanundur; Ay-Toldu ise saadettir. Bundan sonra Ögdülmiş’i anlattım; o aklın adıdır ve insanı yükseltir. Ondan sonrakisi Odgurmış’tır; onu ben akıbet olarak aldım. Ben sözü bu dört şey üzerine söyledim; okursan anlaşılır; iyice dikkat et” (350–358. beyitler arası) (Memiş, 2008: 108).

Eserden anlaşıldığına göre, Kün-Togdı iyi bir kanun adamı olan hükümdardır. Ülkesine yararlı olmak istemektedir. Ay-Toldı, hükümdarın veziridir. Saadeti temsil eder. Hükümdara doğruluğun, eşitliğin, adaletin önemini anlatır. Mutluluktan söz eder. Bir gün hastalanır, hekimler derdine çare bulamazlar ve bu dünyadan göçer gider. Ay-Toldı’nın yerine, Ögdülmiş vezirlik makamına gelir. O, doğrudan doğruya aklı temsil eder. Kutadgu Bilig’de, Ögdülmiş ile ilgili 2.010 beyit vardır. Bu da kitabın üçte birine karşılık gelmektedir. Bu beyitler, aklın önemini belirtmesi bakımından önemlidir. Hükümdar, veziri Ögdülmiş’e bir yardımcı arar. Vezir, dünyadan el etek çekmiş Odgurmış’ı tavsiye eder, fakat o dünyadan el etek çekmiştir. Dünya nimetlerini boş bulur. Odgurmış yalnızca Allah’a bağlıdır (Memiş, 2008: 108). Buradan da görüldüğü üzere, özellikle anlatılan yerde aklın ve dünya malına bağlı olmamanın önemi vurgulanmaktadır.

Bu esere çeşitli milletler değişik adlar vermişlerdir:

Çinliler Edebü'l –Mülük,

Maçın mülkünün hâkimleri Ayinü'l-Memleke,

Meşrikliler Zinetü'l-Ümera,

İranlılar Şahname-i Türkî,

Turanlılar (Türkler) ise Kutadgu Bilig adını vermişlerdir (Memiş, 2008: 109).

Kutadgu Bilig'i Türkçeye en güzel tercüme edenlerden biri olan Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig için, "Türk gençliği bu kitabı anladığı zaman, Türkiye kurtulacaktır" demiştir (Memiş, 2008: 109).

Yusuf Has Hacib'in ahlak ve siyaset sistemi başlıca dört ilkeye dayanmaktadır:

1. "Bilig" (Bilgi),
2. "Kılgı" (Eylem),
3. "Könilik" (Adalet),
4. "Kut" (Egemenlik).

Yusuf, müslüman olmakla birlikte, eserin hiçbir yerinde peygamber ya da resul kelimelerine rastlanmaz. O bu kelimelerin karşılığı olarak Türkçe "yalvaç" ve "savcı" kelimelerini kullanmıştır. Kutadgu Bilig'de, şariat ve hilafet gibi İslam'ın temel prensiplerinden de söz edilmemiştir. Hatta eserde Allah kelimesi bile kullanılmamış, bunun yerine "tengri", "bayat" gibi sözcükler kullanılmıştır. Ayrıca, şeytan kelimesi yerine de Budist'çe "yek" tercih edilmiş olması da çok enteresandır. Bu da gösteriyor ki; Karahanlılar döneminde İslam, kültür çevrelerine girmiş olmakla beraber, Uygur döneminden gelen Türkler arasında uzun müddet rağbet görmüş olan, Budist, Maniheist ve Şamanist kültür değerleri hala yaşatılmaktaydı (Memiş, 2008: 114).

Kutadgu Bilig'in önemi, hikâyesinde ve şeklinde değil, kitaptaki tartışmaların

konu içeriğindedir. Sosyal hayat, ahlâk, bilgi ve özellikle devlet anlayışı hakkındaki fikirler, tamamen eski Türk geleneğinin sonucudur. Kutadgu Bilig’de iyiliği telkin eden sözlerin dayanağı ise, bütün dinlerde ve ahlâkçı felsefe sistemlerinde rastlanabilen evrensel ilkelerdir ve kimsenin malı değildir.

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig’i yazmakla, bir değer kargaşası içine düşen sosyal yapıyı, yeni bir düzene ve istikrara kavuşturmak, sarsılan ahlaki ve siyasi değerleri yeniden ele almak, gelecek kuşaklara ve gelecekte kurulacak yeni Türk devletlerinin hükümdar, devlet adamları ve yöneticilerine derli toplu bir ahlak ve siyaset doktrini içeren bir anayasa bırakmak istemiştir. Kutadgu Bilig, hem sosyoloji, hem de siyaset bilimi ile ilgili bir eserdir. Bu nedenle esere “Devlet Yönetme Bilgisi”, türünde de “Siyasetname” denilmektedir. Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib’in de belirttiği gibi “çok aziz bir kitaptır; bilenler için bir bilgi denizidir” (Memiş 2008: 108).

2.3.3. Kutadgu Bilig’e Göre Hükümdarda Bulunması Gereken Özellikler

Kutadgu Bilig’e göre, hükümdarda bulunması gereken özellikler aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Memiş, 2008: 110).

1. Yiğitlik ve cesaret:

Yusuf Has Hacib’e göre, iyi bir hükümdar cesur, yiğit, güçlü ve katı yürekli olmalıdır. Çünkü, hükümdar ancak yüreklilik ve cesaretle düşmanlara karşı durabilir.

2. Bilgelik ve akıllılık:

Yusuf’un eserinde, en çok yer alan ve üzerinde ısrarla durulan bu özellik, hükümdarın en önemli özelliğidir. Ona göre devletin ve halkın işleri bilgi ve akıl ile yürütülmelidir. Hükümdarlık, ancak bilgi ile ayakta durur. Bu yüzden hükümdarlar akıllı, bilgili ve bilge olmalıdır.

Buradan da görüldüğü üzere, Yusuf Has Hacib, Eflatun ve Farabi’de olduğu gibi

devletin temelini akıl bilgi ve bilgeliği koymaktadır.

3. Erdemlik:

Yusuf, “erdem” kelimesini “fazilet” anlamında kullanmaktadır. Geleneksel Türk devlet anlayışının, hükümdarlarda görmek istediği erdemlerin başında cömertlik gelmektedir. Hükümdar cömert olursa etrafına çok insan ve asker toplar. O yüzden Yusuf demiştir ki: “Ey Hükümdar! Cömert ol, mal bağışla, yedir ve içir”.

4. Dürüstlük:

Yusuf’a göre halk, yolunu ve gidişini hükümdarın tutum ve davranışlarına uyduracağından, hükümdarlar, söz tutum ve hareketlerinde doğru ve dürüst olmalıdırlar. Sözüden dönen hükümdara asla güven olmaz; bir hükümdar için en kötü olan, adının yalancıya çıkmasıdır. Dolayısıyla hükümdar her zaman doğru sözlü olmalıdır.

5. İhtiyatlık:

Kutadgu Bilig’e göre, bir ülkenin ve devletin bağı iki şeyden ibarettir; biri ihtiyatlılık (temkinli olma), diğeri kanundur. Yusuf’a göre tedbir ve uyanıklık devletin ömrü bakımından son derece önemlidir. İhmalkârlığın yanında, bir de zulüm olursa, devlet ve ülke harap olur.

6. Zalim olmamak:

Yusuf’a göre, zalim kimse uzun süre devlete sahip olamaz. “Zulüm yanan ateştir, yaklaşanı yakar”.

7. Adil olmak:

Yusuf’a göre, hükümdar adil olmalı ve adil kanunlar koyarak, halkı adaletle yönetmelidir. Ülkesinde uzun süre hüküm sürmek isteyen hükümdar, kanunu eşit uygulamalı ve halkı korumalıdır. Kutadgu Bilig’de “hükümdarlar örf ve kanunlara riayet ederlerse, halk da onlara itaat eder” denilmektedir (Memiş, 2008: 110–112).

Yusuf Has Hacib'e göre, adının ün ve şöhret kazanmasını isteyen hükümdar, şu beş şeyi kendinden uzak tutmalıdır:

Acelecilik,

Cimrilik,

Hiddet,

İnatçılık,

Yalancılık.

Yine Yusuf'a göre, hükümdarın halk tarafından sevilmesi ve saygı görmesi için, güler yüzlü, tatlı sözlü ve yumuşak huylu olması gerekir (Memiş 2008 113). Yusuf Has Hacib, bu yönüyle devlet reisini, aynen Farabi'nin tarif ettiği gibi tarif etmiş ve devlet reisi için "Peygamber hırkası giymiş bir Eflatun" demiştir.

2. 4. KOÇI BEY RİSALESİ

2.4.1. Koçi Bey'in Hayatı

Koçi Bey, XVII. asırda yetişmiş, Türklerin "Monteskiyö'sü" adını almaya hak kazanmış, bir Arnavut devşirmesidir. Arnavutça "kuçi" kelimesi, kırmızı demektir. İhtimal ki, yüzünün kırmızılığından bu lakap verilmiştir. Hangi tarihte doğduğu bilinmeyen Koçi Bey'in, aslen Goriçeli olduğu bilinmektedir. Daha sonra Goriçe'den İstanbul'a getirilmiş ve Saray-ı Hümayun'a girmiştir (Danışman, 1972: III).

Sultan I. Ahmed devrinden, Sultan IV. Murad devrine kadar, Enderun'da çeşitli görevlerde bulunmuş, sonra Hasoda'ya alınmıştır. Hasoda'da, hem Sultan IV. Murad'a, hem de Sultan İbrahim'e sır arkadaşlığı ve danışmanlık yapmıştır. Sultan İbrahim devrinden sonra, emekliye ayrılmış, doğum yeri olan Goriçe'ye dönmüştür.

Koçi Bey'in kişiliği hakkında, kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır. Ancak, yazmış olduğu risalelerden hareketle, onun kişiliği hakkında bazı

değerlendirmelerde bulunulabilir. Buna göre Koçi Bey, Osmanlı toplumu ve kurumları hakkında geniş bir bilgiye ve bu bilgiyi tahlil edebilme yeteneğine ve eğitimine sahiptir. Osmanlı devlet teşkilatını ve meydana gelen dönüşümü tanımlarken iyi bir gözlemci, alternatif çözüm yolları önerirken de iyi bir danışman olduğunu göstermektedir. Sultan IV. Murad gibi sert mizaçlı bir hükümdara ve Sultan İbrahim gibi her türlü telkine açık bir hünkâra, sistemdeki aksaklıkları belirtmesi ve onlara ne şekilde hareket etmeleri gerektiğini çekinmeden dile getirmesi, onun oturmuş bir karaktere ve gözü pekliğe sahip olduğunun açık delilidir.

Koçi Bey'in öldüğü tarih kesin bilinmemekle birlikte, IV. Mehmed döneminde öldüğü söylenebilir (Danışman, 1972: V).

2.4.2. Koçi Bey'in Risaleleri

Koçi Bey Risaleleri, birisi Sultan IV. Murad'a, diğeri de Sultan İbrahim'e sunulan iki risaleden oluşmaktadır. Risaleler, kullanılan dil ve metot bakımından farklılıklar göstermelerine rağmen, genel hatları itibariyle birbirlerine benzemektedir. Koçi Bey ilk risalesini, IV. Murad'a sunmuştur (1631). Asıl Koçi Bey Risalesi budur (Danışman, 1972: XII). Bu risale, kısa kısa yazılmış yirmi iki bölümden oluşmaktadır. Yazar, ilk bölümde Osmanlı devlet ve toplum düzeninin temel ilkesini belirtir ve bunu problemlerin çözümü olarak sunar. Memleket ve millet düzeninin, din ve devlet kaidelerinin pekiştirilmesinin çaresi, Hz. Muhammed'in (s.a.v) getirdiği esaslara bağlanmaktadır. Sonraki beş bölümde, önceki padişahların, vezirlerin, divan ehlinin, nedimlerin, din âlimlerinin ahvali ve Osmanlı sistemi içerisindeki rolleri hakkında bilgi verir. Tımar sistemini anlatarak, devlet sistemi içerisindeki önemini belirtir. Bundan sonraki üç bölümde, tımar ve zeamet sistemindeki, saraydaki, devlet görevlileri arasındaki, yeniçeriler ve diğer askerler arasındaki bozulmanın sebeplerini ve nasıl

başladığını ele alır. Bu açıklamalardan sonra, beş bölüm hâlinde devletin ve toplumun içinde bulunduğu durumu derinlemesine analiz eder, sorumluları belirler. Daha sonraki bölümlerde, bu buhranın nasıl önleneceği ve ne gibi çözüm yollarının uygulanması gerektiğini dile getirir.

Sultan IV. Murad'a yazılan risaleyi, iki kısma ayırmak mümkündür. Birinci kısımda, Koçi Bey devlet teşkilatındaki bozuklukları izah eder. İkinci kısımda ise, bu bozuklukların düzeltilebilmesi için alınması gereken tedbirlerin neler olduğunu belirtir (Danışman, 1972: XIII).

Sultan İbrahim'e sunulan risaleler ise, tamamen öğretici mahiyettedir. Vezirlere nasıl hitap edileceği, sarayda hangi ağaların hangi işleri gördüğü, kimlere nasıl iltifatta bulunulacağı, kimlere iltifat etmemesi gerektiği en basit şekilde ifade edilmektedir. On sekiz bölümden oluşan Sultan İbrahim'e sunulan risale, sade ve açık bir dille yazılmıştır. Hiç kuşkusuz bu durum, Sultan İbrahim'in bilgi ve eğitim seviyesiyle alâkalıdır. İki hükümdar arasında, bilgi ve karakter bakımından büyük farklar vardır. IV Murad, bilgisine, zekâsına rağmen devlet teşkilatını tam olarak bilmiyordu. Devlet idaresinin acemisi idi. Koçi Bey ona, devlet idaresinin nasıl düzeltileceğini göstermiştir. İhtimal ki; IV. Murad'ın, fenalıklar karşısındaki merhametsizce, hatta zalimce hareketlerinde Koçi Bey risalelerinin tesiri olmuştur. Garip olan şu ki; en küçük bir tenkide tahammülü olmayacak kadar sert ve haşin olan IV. Murad'ın, Koçi Bey'e karşı küçüklük hissetmemesi ve fenalık yapmamasıdır (Danışman, 1972: XI).

Sultan İbrahim ise tamamen aksine, hükümdar oluncaya kadar uzun yıllar şehzadelik hayatı boyunca güneş ışığı görmeyen, karanlık, daracık bir odada, her gün ölüm korkusu içinde, cellâtların ayak seslerini dinleyerek geçirmişti. Ciddi bir tahsil görmemişti. Ölüm korkusu, şuuru üzerinde çok büyük menfi tesirler bırakmıştı. Doğru

dürüst okuma yazma bile bilmiyordu. Devlet mefhumu hakkında bilgisi yoktu. Sultan İbrahim bu halde iken, birden bire günün birinde sultan oluverdi. Nihayet, devlet idaresi ve teşkilatı hakkında Koçi Bey'in ağabeyine layihalar verdiğini öğrendi. Hemen kendisi de, Koçi Bey'den, bu risalelerden kendisine gönderilmesini istedi (Danışman, 1972: XI).

2.4.3. Koçi Bey'e Göre Bozulmanın Başladığı Dönem ve Bozulma Nedenleri

Koçi Bey, bozulmanın ortaya çıkışını, Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar götürür. Bozulmayı, sebepsiz yere görevlilerin azledilmesi, tımar ve zeamet sisteminin bozulması, ulemanın bozulması, rüşvet, işlerin ehline verilmemesi gibi sebeplere dayandırır.

Koçi Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun bozulmaya başladığı dönemi, Kanuni'ye kadar götürmekte haklı olsa gerektir (Danışman, 1972:VII). Kanuni yaşlanmaya başladıktan sonra, kadınların tesiri altında kalmıştı. Haseki sultanların ve kadınların tesiri altında kalması, onlara yordakçılık eden, karaktersiz devlet adamlarının olması, padişahı çok acıklı cinayetlere sürüklemiş, evlat katili yapacak durumlara düşürmüştür. Koçi Bey'e göre, problemlerin ortaya çıkmaya başladığı zaman olan Kanunî dönemine kadar, padişahlar devlet ve toplum işleriyle bizzat ilgilenirlerdi. Divan toplantılarına katılıp, meseleleri daha yakından takip ederlerdi. Devlet hiyerarşisindeki görevler, işinin ehli olan insanlara verilirdi ve bu kişiler görevlerini ihmal ve su'i-istimal etmedikleri müddetçe yerlerinde kalırlardı. Bundan dolayı, her bir yönetici, görevinde uzmanlaşır, tecrübe sahibi olurdu. Görev başındaki devlet adamları, devletin çıkarlarına öncelik verirlerdi, menfaatlerini ön plâna çıkarmazlardı. Sistemin işlerliğini devam ettirmesi için, devlet görevlerine ait kadrolar ve toprak sahipliği, yedi yılda bir gözden geçirilir, boş kadroların ve boş olan toprakların sahibi belirlenirdi. Ayrıca devlet yöneticilerinin

ve memurlarının sayısı belli idi ve gelişigüzel arttırılmazdı.

Vezir-i Azam ve vezirler, görevlerinde tam yetkili idiler. Makama dayalı güçleri oldukça fazla idi. Ancak, bu gücü nasıl kullanacakları kurallarla belirlenmişti. Bu kural ve esaslara uyularak verilen kararda, hiç kimse onlardan hesap soramazdı. Şeyhülislâmlık, Kazaskerlik ve Kadılık makamları haksızlığa göz yumma ve padişaha itaat etme yeri değil, hak ve adaleti gerçekleştirme yeri idi.

Devletin devamı için, ilmin ve âlimin ehemmiyetini bilen devlet yöneticileri, bilgiye ve bilginlere hürmet ve ikramda kusur etmezlerdi. İlmiye zümresine mensup olanlar kolayca görevlerinden alınmazlardı. Olgunluk ve fazilet kaynağı olan âlimler; padişaha ve halka doğruyu söyler ve yanlışların düzeltilmesine çalışırlardı. Hükümdarın, sınırsız salâhiyetini sınırlayan, tek bir müessese vardı, o da ilmiye sınıfıydı (Danışman, 1972:VI). “Hükümdar, halk ve ilmiye sınıfı birleşirse yeniçeri zorbaları kaçacak delik arardı” (Danışman, 1972: IX). “Yeniçerilerle ilmiye sınıfı birleşirse, hükümdar aciz duruma düşer, ya tahtından indirilir, ya öldürülür ya da bu sınıfların tam hâkimiyeti altına girerdi” (Danışman, 1972: XI). Koçi Bey böyle demekle, ilmiye sınıfının önemini anlatmaktadır.

“İmdü; mâlûmu hümâyun ola ki, mübarek şeriatın devamı bilgi iledir. Bilginin devamı, bilginler iledir. O yüzden, yüce ataları döneminde bilgiye, bilginlere olan hürmet ve ikram hiçbir devlette olmamıştır” (Danışman, 1972: 24). “Evvelce şeyhülislam olan kimseler, olgunluk ve fazilet kaynağı olduktan sonra, çekinmeden hakikati söyleyen kimselerdi. Padişah hazretlerine, her vakit güzel nasihatler söylerlerdi (Danışman, 1972: 25). Bugün, ilim yolu dahi fevkalade bozulmuştur. Giderek her işe hatır karışmıştır” (Danışman, 1972: 27). “İlmiyeye ait yüksek makamların, şunun bunun

aracılığı ile verilmesi doğru değildir. En bilgilisi hangisi ise, ona vermek daha doğrudur. Kadılık yolunda, vasıta bilgidir. Yaş, soy sop değildir” (Danışman, 1972: 29).

“Tımar ve zeamet sistemi kökünden bozuldu. Enderun görevlileri, tımar ve zeametleri kendi adamlarına vermeye başladılar. Bu ise zamanla rüşveti ve iltiması doğurdu. Rüşvet, aleni bir hal almış, memuriyetler açıktan açığa satılır olmuştu” (Danışman,1972:VIII). Tımar ve zeamet hak sahibi olmayanlara verilmesi ve devşirme olmayanların yeniçeri olmaya başlamaları, askerlik sistemini bozdu. Bu da, bu iki ocağın bozulmasına ve devlet hazinesinin zor duruma düşmesine sebep oldu. Bu durumu çözmek için, reayadan alınan vergilerin artırılması, halkın fakirleşmesine yol açtı.

Tımar ve zeamet sisteminin bozulma sebeplerinden biri Koçi Bey Risalesi’nde şöyle anlatılmaktadır:

“Velhasıl; zeamet ve tımarın bu hale gelmesine sebep budur ki, şimdi açılan zeamet ve tımarları İstanbul’dan vezir-i âzam vermektedir. Çünkü beylerbeyleri, ehliyetsiz kişilere verdikleri vakit, ehliyetli olanlar divan-ı hümayuna gelip şikâyet ederlerdi. Fakat vezir-i âzam olanlar ehliyetsizlere verince hak sahibi olanlar kime varıp şikâyet eylesinler? ” (Danışman, 1972: 35).

Koçi Bey burada klâsik Türk-İslâm devlet geleneğinin temel ilkelerinden birisi olan adalete vurgu yapmakta ve şöyle demektedir: “Küfür ile dünya durur, zulüm ile durmaz”. Yani zulmün var olduğu yerde düzen olmaz; düzenin en temel saiki, halka âdil davranmaktır. Devlet yöneticilerinin kolayca görevden alınmaları, onları itaatkâr hâle getirdi ve doğruyu yapma ve âdil davranma yerine, dalkavukluk yapmayı tercih eder oldular. Ayrıca, devlet görevleriyle ilgili memurluk kadroları arttırıldı. Bu durum, bir yandan rüşvet almayı pekiştirirken, diğer yandan devlet memurunun itibarını sarstı.

Aynı zamanda kanunlara itaati zayıflattı, dirlik ve düzeni bozdu. Devlet yönetiminde, vezir-i azam ve üst düzey yöneticilerinin bütün işleri, kendi ellerinde toplama gayretleri haksızlığı artırdı. Onların alt kademedeki yöneticilerin işlerine müdahale etmeleri sebebiyle, problemin mahallinden uzakta verecekleri yanlış kararları, şikâyet edecek merci kalmamıştı. Bundan dolayı haksızlık ve zulüm ortalığı sardı.

2.4.4. Koçi Bey Risalesi'ne Göre Sorunların Çözümünde Kullanılacak Tedbirler:

Daha önceden de ifade edildiği gibi Koçi Bey, sadece problemlerin ortaya çıkışını ve gelişimini incelememiş, onların teşhisini ve tanımını yaparak uygun çözümler sunmuştur. Koçi Bey'in, ıslahat teklifleri idari niteliktedir ve uygulamalarında cebr unsuru ön plandadır. Mesela; kulların itaat altına alınmasından bahsederken “insanoğlu kahr ile zapt olunur, yumuşaklıkla olmaz” demektedir.

Koçi Bey'e göre, problemlerin çözümünde, temel ilke İslâm esaslarına sıkı sıkıya bağlanmaktır. “Evvela; padişah hazretlerinin malumu ola ki, memleket ve millet düzeninin, din ve devlet kaidelerinin pekiştirmesinin çaresi, sağlam Muhammed şeriatına bağlanmaktadır. Umulur ki, Saltanat-ı Âliye'nin işleri fevkalade düzen bulup, ikbal ve devlet gül bahçesi, evvelce olduğu gibi ter'ü- taze ola ve ne istenirse, Yüce Allah'ın fazlı ile meydana gele. Baki ferman şevketlü padişah hazretlerinin fermanı iledir” (Danışman, 1972: 4).

Devletin, yükselme dönemindeki politikaları devam ettirilmelidir. Bunun için; mevcut has, zeamet ve tımar sahibi olanların, devlet memurlarının, yeniçeri ve kapıkulu askerlerinin, ilmiye sınıfı mensuplarının sahip oldukları mal, mülk, makam ve mevki gözden geçirilmeli, kuralına uygun olmayan her şey iptal edilmelidir. Bu işi İstanbul'da vezirlerin (üst düzey yöneticiler) değil, beylerbeyinin (yerel yönetici) yapması daha doğrudur. Bu sebeple beylerbeyi ve kazaskerlere yetkiler yeniden devredilmelidir.

Böylece işlerin bozulmasıyla artan merkeziyetçilik ortadan kalkacak ve problemler çözümlenecektir. Yerel yönetime, ehil olanlar getirilmeli ve İstanbul'dan kimse onların işine karışmamalıdır.

İşlerin düzelmesi, adaletin sağlanması ve hak sahiplerine haklarının verilebilmesi için rüşvet, iltimas (adam kayırma) mutlaka önlenmelidir. Vezir-i Âzam, görevlerini ifa ederken, tam yetkili olmalı, saray halkı onun işine karışmamalıdır. Üst düzey yöneticiler, görevlerinden kolayca ve sıkça azl olunmamalıdır. Padişah, perde arkasında kalmamalı, işleri bizzat kendi yapmalı ve üst düzey yöneticilerini yakından tanımalıdır. Saray halkının, bu yöneticilerin işlerine karışmasına ve onların hakkında konuşmalarına fırsat vermemelidir. Koçi Bey, “adalete” özellikle vurgu yaparak risalesinde şöyle demektedir:

“Osmanlı saltanatının, şevket ve kudreti asker iledir. Askerin ayakta durması, hazine iledir. Hazinenin geliri, reaya (halk) iledir. Reyanın ayakta durması, adalet iledir. Şimdi âlem harap, reaya perişan, hazine noksan üzere” (Danışman, 1972: 50).

Burada da görüldüğü üzere, Koçi Bey düzenin bozulmasında, özellikle adaletsizliğin artmasına dikkat çekmektedir.

Koçi Bey Osmanlı Devleti'nde ki değişimi, idarenin tepesindeki bozulma, Daire-i Adliye ve Kanun-u Kadim'de (eski sultanlar devrinde uygulanmış ve faydaları sınanmış kanun ve kaideler bütünlüğü) ihmal, rüşvetin ve iltimasın artması, makamların ehline verilmemesi, erkân-ı erbaa ve toplum hiyerarşisindeki bozulma, hazinenin dengesindeki bozulma ve ahlaki çürüme olarak analiz etmeye çalışmıştır.

Koçi Bey, sorunlar çözülürken baskı yapılması gerektiğini de belirtmiştir. “... Benî âdem kahr ile zabt olur, hilm ile olmaz” (insanoğlu yumuşaklıkla değil, zor-güç

kullanılarak düzene sokulabilir) demektedir. Geçmişteki büyük padişahlar, altı bölük halkını yeniçeri ocağı ile yeniçeri taifesini de, altı bölük halkı ile bu iki taifeyi de, zeamet ve tımar askerleri ile zapt ederdi (Danışman, 1972: 51).

Görüldüğü üzere; Koçi Bey'in dile getirmiş olduğu ideal düzen, padişahın devlet ve toplum işleriyle bizzat ilgilenmesi, tımar ve kul sistemlerinin etkin bir şekilde taviz verilmeden uygulanması, devlet görevlilerinin yerinden olma korkusundan uzak olması ve bunlara bağlı olarak Osmanlı toplumundaki “farklı zümrelerin dengeli beraberliğini” temel alan düzenin devam ettirilmesi esaslarına dayanmaktadır (<http://www.cerezforum.com/koci-bey-in-risalesi>).

2. 5. TÜRKLERDE DEVLET ANLAYIŞI

Devlet, bir milletin belli bir toprak parçası üzerinde, politik bir örgütlenme sonucunda ortaya çıkan şeklidir. Devlet 4 temel ilkedен oluşur.

- 1- Topluluk,
- 2- Ülke (toprak),
- 3- Kudret (egemenlik),
- 4- Politik örgütlenme (Memiş, 2008: 17).

Türklerde, devlet “il” kelimesiyle ifade edilmiş olup, toprağı ile halkı, belli bir töreye (kanuna) göre yöneten, koruyan, elde tutan, içinde barışı sağlayan, kuruluş demektir. Eski Türklerdeki devlet anlayışına göre; devlete zor ve istekle sahip olunmazdı. Onu tanrı verirdi. Türklerde, devlet her zaman gerekli ve kutsal olarak görülmüştür ve her zaman devletin devamlılığı istenmiştir. “Güneş, dünya için ne kadar gerekli ise, devlet de halk için o kadar gereklidir” denilmiştir (Memiş, 2008: 116). Bugün bile halkın söylediğı “Allah devlete zeval vermesin” sözü bu anlayışın devamıdır. Nizamü'l-Mülk, devlet hakkında şunları söylemektedir: “İnsanlar onun

adaleti içinde yaşasınlar, emin olsunlar, daima devletinin bekasını istesinler” (Nizamü'l-Mülk,1999: 6).

Yusuf Has Hacib'e göre devlet; halka hayat hakkı tanıyan ve halk arasında ayırım gözetmeyen bir sosyal kurumdur. Yusuf'un devletinde, öyle bir hukuki düzen vardır ki, bu düzende kanun karşısında “bey ve kul” ayrımı yoktur. Halkın hakkı, en kısa sürede teslim edilir, adalet yerine getirilir, devlet kapısına gelen, oradan memnun ayrılır. Bu öyle bir devlettir ki; zorbalara, doğruluktan kaçanlara, zalimlere taviz vermez. Çünkü halkın huzurunu sağlamak en büyük amaçtır. Bu amacı gerçekleştirecek araç ise devlettir. Devletin temeli de doğruluktur. Bu devlet düzeninde, sosyal ihtiyaçlar büyük ağırlık taşır. Herkes payına düşeni devletten alır; fakir zenginleşir, aç doyurulur. Devlet, çaresiz vatandaşın yanındadır. Onu kollar ve korur. Hukuk devleti varsa, bu özellikle kimsesiz, sade vatandaşlar içindir (Memiş, 2008: 116).

Devlet-millet bütünleşmesini son derece gerekli ve yararlı gören düşünür, bu husustaki görüşlerini şöyle özetlemektedir: “Ülke güvenliği için ordu; ordu için malî imkân, malî imkân için halkın zenginliği, halkın zenginliği için doğru kanunlar konulmalıdır” (Memiş, 2008: 117).

Yusuf'un kurduğu devlet düzeninin bir özelliği de, tutucu değil yeniliklere açık olmasıdır. Yusuf, devletin bu özelliğini, Ay Toldı'nın ağzından şöyle anlatır: “Ben kendime daima yeni ve taze şeyler seçerim. Çünkü bütün eskimiş şeyler yıpranmış olur. Yeni şeyler varken eskiye ne lüzum var, yeni şey varken eskiye, güzel şey varken kötüye gerek yoktur, zevkler yenidedir”. Yusuf Has Hacib bu yönüyle her yeniliğin bir maliyeti olduğunu, ilerlemek için bu maliyete katlanmak gerektiğini belirtmiştir (Memiş, 2008: 118).

Orta Asya bozkırlarında, Türk töresine dayanarak kurulan Türk devletleri, daha

sonra İslamiyet'in kabulüyle birlikte yeni bir anlayışla Karahanlılar ve Gazneliler gibi çok önemli devletler ve Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi çok büyük imparatorluklar kurmuşlardır.

2.5.1. Yusuf Has Hacib'e Göre Devletin Halka, Halkın da Devlete Karşı Görevleri

Devletin, halka karşı yüklendiği üç önemli görevi vardır. Bunlar gerektiği ölçüde yerine getirilmedikçe, devletin halktan herhangi bir talebi olamaz.

Bu görevlerden ilki, ekonomik hayatın hücrelerine kan götüren, onu canlı tutan paranın değerinin korunmasıdır. Bu amaçla, "Memleketinde gümüş temiz kalsın; onun ayarını koru" der.

Devletin ikinci görevi, halkın adil kanunlar ile idare edilmesidir.

Devletin üçüncü görevi ise, ülkede güvenliği sağlamaktır.

Halkın da devlete karşı üç önemli yükümlülüğü vardır:

Halkın yükümlülüklerinden birincisi; siyasi otoriteye itaat keyfiyetidir. Yusuf, "Halk senin emirlerine itaat etmeli ve bu emir ne olursa olsun, onu derhal yerine getirmelidir. Aksi halde devlet olmanın temel göstergesi devreye girer, ...bile bile cebir kullanmak... kaçınılmaz olur" der (b.5462, 5463, 5464, 5550). Halkın ikinci yükümlülüğü, "hazine hakkını" gözetmesi ve vergi, resm, harç gibi malî sorumluluklarını zamanında yerine getirmesidir (b.5581). Halkın üçüncü yükümlülüğü, millî birlik ve bütünlüğe katkıda bulunmaları, devletin "dostuna dost, düşmanına düşman" olmalarıdır (b.5582) (Memiş, 2008: 118–119).

2.5.2. Türk Devlet Yönetiminin Temel İlkeleri

Türk devlet yönetiminde 6 temel ilke vardır.

1- Devlet Hayatında Geleneklere Bağlılık: Devlet anlayışının var olabilmesi için,

geçmişten günümüze geleneklerin korunması gerekir. Türkler, Şamanlık devrinde Çinlilerden, İslami devirlerde de Araplardan ve Farslardan etkilenmişlerdir. Fakat benlik sahibi bir millet olarak, yabancı etkilerini bünyelerine alıp, kendilerine özgü bir hale dönüştürmüşlerdir. Türk yöneticilerinde, devamlılık bilinci vardır. Türk hanedanı değişir, yerine başka bir devlet kurulur, fakat yeni kurulan devlet kendisini bir önceki devletin devamı olarak görür.

2- Gelenekçilik ve İlericiliğin Birleşmesi, Hamlecilik: Hamleciliğin son aşaması, dünya hâkimiyetidir. Türklerde, cihan hâkimiyeti fikri destanlarla başlar. Oğuz Kağan Destanı'nda, cihan hâkimiyeti anlatılmaktadır. Oğuz Kağan; “Ben bütün dünyanın hâkimiyim” der. Bu düşünce Göktürklerde, Karahanlılarda, Selçuklularda ve Osmanlılarda da devam eder.

3- Devlet Kadrolarının Uzmanlardan Oluşması ve Halka Açık Olması: Türklerde, ileri bir devlet anlayışı vardır. Bunun en açık göstergesi yüksek makamlara, alanında uzman kişilerin getirilmesidir. Gerek Selçuklularda, gerekse Osmanlılarda Türk soylu olmasa bile, önemli makamlara uzman kişiler getirilmiştir.

4- Yönetimde Kararlılık ve Memuriyetlerde Uzun Süre Bırakılmak: Türkler, devlet işlerinde yersiz değişikliklerden kaçınmışlardır. Bakanlar kurulu üyeliklerini, belirli sayıda tutmuşlardır. Yeni bir bakanlık açmak gerektiğinde, akılcı yollara başvurmuşlardır.

5- Danışma Kurumu, Bilme ve Bilim Adamına Saygı: Türk tarihinde görülen en itibarlı zümre, ulema sınıfıdır. Yani bilginlerdir. Bu zümre itibarını kaybettiği zaman, devlet zarar görmüştür. Türk devlet adamları bilginlerin düşüncelerinden daima faydalanmışlardır. Örneğin, Uygur devletinde hükümdara, yol gösteren “Tayanç” veya “Kengeşçi” denilen danışmanlar vardı. Türkçede ki danışmak kelimesi “Kengeşmekten”

gelmektedir. Büyük Selçuklularda Meşveret Meclisi, Osmanlılarda Divan'ın yanı sıra Meclis-i Meşveret'te vardı.

6- Disiplin, Denetim Organizasyon ve Protokol İlkelerinde Gizlilik: Disiplin, devlet otoritesinin vazgeçilmez öğelerinden biridir. Otoritenin gerçekleşmesi, disipline bağlıdır. Disiplin bozulduğunda otorite bozulur (Memiş, 2008: 19- 52).

2. 6. ESKİ TÜRKLERDE HÂKİMİYETİN KAYNAĞI

Eski Türkler de hâkimiyet anlayışı, karizmatikti yani Tanrısaldı. Egemenliğin, Tanrı tarafından, hükümdarlara verildiğine inanılırdı. Egemenlik, Gök'ten alınırdı. M.Ö. 176 yılında, Tengri Kut'u unvanını taşıyan Hun Hakanı Mete Han'ın, Çin İmparatoruna gönderdiği mektup şöyle başlar: “Ben, Tanrı tarafından tahta çıkartılmış Büyük Hun Hakanı Tanhu'yum” (Kafesoğlu, 1999: 67). Türklerin atası kabul edilen Oğuz Kağan, Oğuz Kağan Destanı'nda, hâkimiyetin Tanrı tarafından verildiğini bildirmekte ve yaptığı bütün işleri Tanrı istediği için yaptığını söylemektedir. Destanının son sözünde şöyle demektedir: “Gök Tanrı'ya borcumu ödedim” (Memiş, 2008:72). Oğuz Kağan'ın, çok akıllı ve keramet sahibi olan veziri İrkıl veya diğer adıyla Uluğ Türk Oğuz Kağan'a şöyle seslenmektedir. “Ey Kağanım! Gök Tanrı bütün dünyayı sana bağışlasın” (Memiş, 2008: 30). Büyük vezir, egemenliğin Gök Tanrı'dan alındığını belirtmektedir. Türk Hakanı, Yüce Tanrı'dan kut alır, egemenliğe sahip olur ama iktidarı mutlak değil, töre ile sınırlıdır. İktidarının meşruiyeti, töreye uyduğu sürece devam eder; yoksa kut çekilir. Töre; eski Türk sosyal hayatını düzenleyen mecburi kaideler bütünü idi. Ayrıca, anayasa hükmünde, değişmez ilkeleri vardı. Töre, geleneğe dayalı hukuktur. Kurucu kağanın iradesi ile töre halini alır. Kağan, kendi emirlerini ona ekler ve ili yeni düzenine koyar (İnalçık, 2000: 21).

Eski Türklerde, hâkimiyetin Tanrısal olması, Orhun Kitabeleri'nde de anlatıl-

maktadır. Kültigin Kitabeleri'nde, Bilge Kağan kendisinin kağan oluşunu, evvela Tanrı'nın yardımına, sonra da talihine borçlu olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Tanrı irade ettiği için, kendi talihim olduğu için kağan oldum, ölecek olan milleti diriltip doğrulttum, çıplak kavmi giydirdim, fakir kavmi zengin kıldım, az kavmi çok kıldım”. Bilge Kağan Tanrı'nın Türklere yardım ettiğini de şu sözlerle anlatmaktadır: “Çin hükümdarı, Türk kavmini öldüreyim, soyunu mahvedeyim demiş, yok etmeğe yürür imiş. Fakat yukarıdaki Türk Tanrısı, Türk kavmi yok olmasın diye, babam İleriş Kağan'ı, anam Bilge Hatun'u, Tanrı Tepesi'nden tutup yukarı götürmüş”, “Tanrı güç verdiği için babam İleriş Kağan'ın ordusu kurt gibiymiş”, “Tanrı irade ettiği için biz korkmadık, savaştık, düşmanı perişan ettik, kağanı tuttuk”. Yine Orhun Kitabeleri'nde, Vezir Tonyukuk şöyle demektedir: “Tanrı bilgi verdiği için, kendim bizzat kağan kıldım” diyerek İleriş'i kağan yapmak için kendinde duyduğu gücü ve cesareti, Tanrı'nın ona verdiği bilgiye bağlamaktadır. Tonyukuk, milletin başına gelen felaketlerin dahi, Tanrı isteği ile olduğunu kitabelerde anlatmaktadır. Kitabelerde Tonyukuk şöyle demektedir: “Tanrı şöyle demiştir: Kağan verdim, kağanını bırakıp teslim oldun. Teslim olduğun için Tanrı öldürmüştür. Türk milleti öldü, mahvoldu, yok oldu, Türk yerine boy kalmadı” (Memiş, 2008: 72–76).

Nizamü'l-Mülk, Siyasetname'de, Allah tarafından hâkimiyeti kullanma görevi verilen hükümdara, verilmiş olan bu görevin önemini şöyle anlatmaktadır: “Hudâ'nın, kudret ve şevketi ona olsun, nezdinde hiçbir günah, padişahların günahından daha büyük değildir. Zira Allah, padişaha verdiği nimeti başka hiçbir kuluna vermemiştir. Halkın hüküm ve fermanını kendisine vermiştir. Sonra, padişah adalet üzere olmalı ve zalimlerin elini, imdat isteyenler üzerinden çektirmelidir” (Nizamü'l-Mülk, 1999: 30). Bu görevin, zalim ile mazlumun arasında adaleti sağlama görevi olduğu için, ne kadar

zor ve mesuliyetli bir görev olduğunu, ayrıca bu görevin Allah'ın kullarına vermiş olduğu nimetler içerisinde, en büyük nimetlerden biri olduğunu ifade etmiştir. Ancak, padişah bu mesuliyetli görevini hakkıyla yerine getiremez, adaleti sağlayamaz, mazlumu zalime ezdirirse, işte o zaman bu büyük ve müthiş nimetin, onun için Allah katında yazılabilecek, en büyük günah kaynağı olacağını ifade etmek suretiyle de hükümdarın, sorumluluklarının farkına varması gerektiğini hatırlatmıştır.

Hâkimiyetin kaynağı ile ilgili olarak, Karahanlı Devleti dönemi eseri olan, Kutadgu Bilig'de de aynı ifadelerle rastlanmaktadır. Hâkimiyet, Allah tarafından seçilmiş olan bir kuluna, halkı idare etmek, haklıyla haksızı birbirinden ayırmak ve hakkın hâkimiyetini ülkede sağlamak için verilmiştir Tanrı'dan gelen "Kut" herkese verilmez. Kut ve devlet bilgi ve akıl ile tutulur, bilgisiz, iyi ahlak ve davranışlarını yitirenlerden uzaklaşır. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'de, hâkimiyetin hükümdara Allah tarafından verildiğini "Beylik mesnedine sen isteyerek gelmedin, onu Tanrı kendi fazlı ile sana ihsan etti. Lütuf ederek sana bu beyliği verdi. Ey bilgisi geniş olan insan şükret" (Yusuf Has Hacib, 1998: b.5469, 5470). "Devran sana memleket ve taht verdi; Tanrı bu taht ile bahtını daim etsin. Ey Devletlü Hükümdar! Tanrı sana saadet verdi; adını bin kere zikrederek, ona şükür lâzımdır" (Yusuf Has Hacib, 1998: b.109). "Tanrı kime beylik verirse, ona işi ile mütenasüp akıl ve gönül de verir. Tanrı, kimi bey olarak yaratmak isterse, ona önce münasip tavır ile hareket, akıl, kol ve kanat verir. Bil ki, sana ancak Tanrı yardım edebilir. Beyler, hâkimiyetlerini Tanrı'dan alırlar" sözleriyle ifade etmiştir (Yusuf Has Hacib 1998: b.1933,1934,1430,5947). Kutadgu Bilig'e göre, hükümdarın diğer insanlardan tek farkının, onun Allah tarafından "kalabalık halk üzerine hâkim kılınmış" olmasıdır. Ayrıca bey, beylik makamına isteyerek gelmediği, onun Allah tarafından bu görevle görevlendirildiğini ve bunun için de Allah'a şükretme-

si gerektiğini söylemiştir.

2. 7. VEZİRLİK

Aslen farsça olan vezir kelimesi vizr kökünden gelmektedir. Bu durumda anlamı “ağırlık” manası taşımaktadır. Yani vezir, devletin yükünü taşıyan insan anlamına gelmektedir. Sultanın birinci yardımcısıdır. Tarihin ilk zamanlarından itibaren vezirlik denilme bile hükümdarın yardımcısı olan kişiler vardı. İsrailoğulları, Araplar ve Farslar tam olarak vezir anlamı taşımamakla birlikte vezir kelimesini kullandılar. Peygamberlerin de yardımcıları vardı. Hz. Musa Allah’tan kendisine yardımcı olarak kardeşi Harun’u istemiştir. İslamiyet döneminde, Hz. Ebubekir’e “Veziru’n-Nebi” tabiri kullanılmıştı. Zira O, peygamberden sonra gelen şahıs olup, onun birinci derecede yardımcısıydı (Turan, 1995: 19).

Eski Türklerde de, vezirlik makamı vardı. Fakat vezir denmemekteydi. İslamiyet’ten önceki Türklerde Asya Hun Devleti’nde ve Göktürklerde kağanın yardımcısı olarak “Yabgu” unvanı kullanılmaktaydı. İkinci Göktürk Devleti ile birlikte Yabgu’luk yerine, vezirlik makamının karşılığı olarak “Ayguçi” unvanı kullanılmaya başlandı. İkinci Göktürklerde cesaret ve bahadırılık kağanların, bilgi ve bilgelikte vezirlerin, yani Ayguçiler’in meziyeti olarak addedilmiştir. Ayguçiler’in sayısı çoğaldıkça, en yetkili Ayguçi’ye “Baş Ayguçi” veya “Uluğ Ayguçi” denilmiştir. İlk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar’da vezir kelimesinin karşılığı ise “Yuğruş” tur. Abbasiler’de ve Büyük Selçuklularda, vezirler genellikle İranlı olmuşlardır. Büyük Selçuklularda 23 vezirden ancak bir tanesi Türk’tür (Turan, 1995: 19- 28). Osmanlılarda vezirler, hem Türk soylulardan, hem de devşirmelerden oluşmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nda, sınırlar yükselme devrinde çok genişlediği için, vezir sayısı da önce ikiye, üçe, beşe ve sonunda yediye kadar yükselmiştir. Bu çok sayıda vezirden, en

kıdemli, en bilgili ve padişah tarafından en çok istenilen vezir, diğer vezirlerin makam olarak üzerinde yer almıştır. Bu vezirlerin başına da Vezir-i Azam veya Sadrazam denilmiştir.

Gerek Abbasiler’de, gerek Büyük Selçuklular’da, gerekse Osmanlılar’da önemli soylar vezirlik yapmışlardır. Örneğin, Abbasilerde Bermekoğulları, Büyük Selçuklular da Nizamü’l-Mülk soyu, Osmanlılarda Çandırlılar veya Köprülüler sülalesi gibi (Memiş, 2008: 21).

2.7.1. Vezirlerin Görev ve Yetkileri

1. Elçi gönderir ve kabul ederlerdi.
2. Bazı hususlarda fermanlar çıkarabilirlerdi.
3. Sultan katılmadığı zaman büyük divanlara başkanlık ederlerdi.
4. Devlet dairelerini denetlerlerdi.
5. Bütçeyi hazırlarlardı.
6. Devlet hazinesini korumak ve olağan üstü durumlar için ihtiyaç akçesi bulundurmakla görevliydi.
7. Maaş bağlarlar ve ikta tevcih ederlerdi.
8. Gerekli görürlerse vergi koyabilirlerdi. (Turan, 1995: 50- 76)

Gerek İslamiyet’ten önceki Türk devletlerinde, gerekse İslamiyet sonrası Türk devletlerinde, hükümdarlığın olduğu gibi vezirliğin de alameti vardı. Bu alametin en önemlisi divitti. Vezirler ilk defa göreve gelince, altından diviti devralırlardı. Bu divit vezire, mülkî salâhiyetlerin verildiğini gösterirdi. Divit takımının yanında ayrıca, mühür-yüzük, sarık, hilat, vezaret tuğrası, çadır, sancak, nevbet bulunurdu (Turan, 1995: 32).

2.7.2. Vezirlerde Bulunması Gereken Özellikler

Vezirlerde bulunması gereken özellikler şunlardır:

- 1- Vezirler ve devlet adamlarında bulunması gereken vasıflar (sabır, sebat, azim, adalet, şecaat, cömertlik, alçak gönüllülük vb.)
- 2- Bulunmaması gereken haller (kıskançlık, kin, öç alma, zulüm, hasislik, iki yüzlülük, kişisel çıkar sağlama vb.)
- 3- Vezirlerin davranışları ve memleket yönetimindeki tutumları.
- 4- Devlet adamlarının padişahlara karşı görevleri (bağlılık, iyi niyet, gerçeği saklamamak, doğruyu söylemek, halkın durumunu bildirmek vb.)
- 5- Devlet işlerinde herkese açılmamak.
- 6- Büyük işlerde ve teşebbüslerde yetkili görevlilerle danışma.
- 7- Göreve dört elle sarılmak, fakat azilden korkmamak.
- 8- Yetimlerin halini gözetmek.
- 9- Şeriata uymak onun emrettiğini yapmakta titiz davranmak.
- 10- Memleketin ve sınırlarının durumunu izlemek ve ilgililerden bilgi edinmek.
- 11- Yeniçerilerin ve sipahilerin tutumunu yakından izlemek.
- 12- Tımar ve zeamet sahiplerinin tutumunu izlemek.
- 13- Askeri din uğrunda gazaya teşvik etmek.
- 14- Halka el uzatmak, haklı dilekleri yerine getirmek.
- 15- Tebaanın ve reayanın namusunu korumak.
- 16- Rüşvetten kaçınmak.
- 17- Beytü'l-Malı, hazineyi korumak, masrafları kısmak, görevlileri teftiş etmek.
- 18- Askerlerin ulufelerine dikkat etmek.
- 19- Türlü hizmet sahiplerinin görevlerini yetkilerini ve hallerini denetlemek.

20- Islahat için gereken tedbirleri almak.

(Levent, 1987: 44).

Yusuf Has Hacib, devlet yönetiminde üç önemli görevin bulunduğunu, bu görevlerin vezirlik, kadılık ve hükümdar vekilliği olan naiplik olduğunu belirtir. Bu üç görevde işe yaramayan insan olursa halkın işlerinin de kötü olacağını, iyi olursa halkın işinin de iyi olacağını söyler (Yusuf Has Hacib, 1998: b.383).

Padişah ve vezirler akıllı olmalıdır. Ülkedeki valileri, vergi memurlarını, ordu büyüklerini düzene koyan vezirdir. Vezirlerin kötü, hain, hırsız olmaları, diğerlerinin de öyle olmasına yol açar. Mülk, amiller ve ordunun büyükleriyle düzene konulur. Bütün amillerin, mutasarrıfların başı ise vezirdir (Nizamü'l-Mülk, 1999: 124).

Devlet yönetiminde iyi bir danışman, yani iyi bir vezir devleti hep yükseltmiştir. İyi davranışlı vezir, padişahları iyi ad sahibi ve dünyada tanınmış yapar. Cihana emir vermiş olan ve adını iyiliği ile kıyamete kadar götürecektir olan her padişah, bunlara iyi rey sahibi vezirlerle ulaşmıştır. Yani, vezirler padişahın iyi ya da kötü, güçlü ya da zayıf memlekete sahip olmasında, esas görevi üstlenen üst düzey devlet memurudur (Nizamü'l-Mülk, 1999:126).

Hükümdar, vezirlerin ve adamlarının işlerini yapıp yapmadıklarını gizlice sormalıdır. Padişahın ve memleketin iyiliği veya karışıklığa düşmesi onlara bağlıdır. Vezir iyi veya parlak olduğu zaman, memleket mamur olur. Ordu, reaya memnun ve rahat olurlar. Padişahın gönlü de rahat olur. Vezir kötü olunca memlekette karışıklık doğar, bu da padişahı üzer (Nizamü'l-Mülk, 1999: 17).

Koçi Bey de vezirlik makamının önemini risalelerinde şöyle anlatmaktadır: “Vezir-i Azamlık ulu bir makamdır. Yerinin adamı olduktan sonra sebepsiz azlolunmayıp, nice yıllar sadrazamlık makamında kalması ve işlerinde müstakil olması

gerekir” (Danışman, 1972: 6).

2. 8. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Sosyal Bilgiler dersinin, daha iyi öğrenilmesini sağlamak amacıyla, farklı yöntemler uygulanmaktadır. Bu yöntemlerin daha iyi uygulanması için kullanılan, bazı araçlar vardır. Fıkralar, hikâyeler menkıbeler ve fotoğraflar kullanmak, karikatürlerden faydalanmak, bu araçların bazılarıdır. Bunun yanında, devlet adamlarına öğütler vermek amacıyla yazılmış olan, siyasetname kullanımı da, bu araçlardan biridir. Siyasetnamelerden faydalanmanın önemiyle ilgili ve siyasetnamelerin tanıtımıyla ilgili yapılmış bazı çalışmalar vardır. Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde, siyasetnamelerle ilgili yapılmış olan ve Sosyal Bilgiler dersi konularının öğretiminde farklı yöntem ve tekniklerin kullanıldığı araştırmalar özetlenmiştir.

Çamalan (2006) “Osmanlı Siyasetnamelerine Göre Sonun Başlangıcı ve Sebepler ve Çözüm Önerileri” adlı çalışmasında, Osmanlı’da yazılmış olan en önemli siyasetnameleri ortaya koymuş, bunlarla ilgili bilgiler vermiştir. Bu çalışmada, siyasetnamelerin yazılmasına sebep olan durumları ortaya koymuştur. Siyasetnamelerin yazılma sebeplerinden en önemlisinin, devlet düzenindeki bozulmalar olduğu belirtilmiştir. Devlet düzenindeki bozulmaların, padişahlarla, askerlerle, halkla, ekonomiyle, adaletle ve ilmiye sınıfı ile ilgili nedenlerini ortaya koymuştur. Ortaya çıkan bozulmalarda, çöküşte veya toparlanmalarda, siyasetnamelerin rolünü ortaya koymaya çalışmıştır. Yazılan siyasetnamelerin, devlet adamları için yazılmış olmasına rağmen, toplumun birçok kesimi tarafından uyulması gerektiği ve siyasetnamelerin sadece yazıldığı döneme değil, bütün devirlere hitap ettiği vurgulanmıştır. Çalışmada ayrıca, yazılan siyasetnamelerde verilen öğütler ortaya konmuştur.

Altunöz (2005) “Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig’i ve Nizamü’l-Mülk’ün Si-

yasetname'si Işığında Türk Hâkimiyet Anlayışı” adlı çalışmasına göre; önce Türklerde hâkimiyetin kaynağının nasıl olduğu ortaya konmuştur. Türklerde hâkimiyet anlayışının Tanrısal olduğu, Tanrı tarafından hükümdarlara Kut verildiği belirtilmiştir. Ayrıca Yusuf Has Hacib'in yazdığı Kutadgu Bilig ve Nizamü'l-Mülk'ün yazdığı siyasetnamelerin yazılış sebepleri ortaya konmuştur. Devlet kavramının ne olduğu, Türkler de devletin kutsallığı, Türk adı, göçler, hâkimiyetin kaynağının nasıl olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada, siyasetnamelerden faydalanarak Türklerde ki hâkimiyet anlayışının kutsallığı, bu kutsallığın Tanrı'dan geldiği, bu hâkimiyetin sınırlarının da tüm dünya olduğunu ortaya koymuştur. Türklerin, tarih sahnesine çıktığı ilk dönemlerden, Asya Hun Devleti'nden, Oğuz Kağan'dan itibaren, bu hâkimiyet anlayışının nasıl şekillendiği belirtilmiştir. İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası Türklerin yaşayışı ve hâkimiyet anlayışları karşılaştırılmıştır. Buradan hareketle de sonuç olarak; Türk Hâkimiyet anlayışının cihanşümul olduğu, yani tüm dünyaya hâkim olmak, Türklüğü yaymak, bunun da Türklerde “Kızılelma” ülküsü olduğu belirtilmiştir.

Özçelik (2004) “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Siyasetnamelerden Faydalanmanın Önemi (Kutadgu Bilig ve Siyer'ül-Mülük Örnekleri)” adlı çalışmasında, öncelikle Kutadgu Bilig ve Siyasetname'nin (Siyer'ül-Mülük) tanımını yapmıştır. Üç ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, Kutadgu Bilig ve yazarı Yusuf Has Hacib, ikinci bölümünde Siyer'ül-Mülük ve Nizamü'l-Mülük tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde ise, bu iki eserin karşılaştırması yapılmıştır. Sonuç olarak ise, bu eserleri Sosyal Bilgiler dersinde kullanmanın önemine değinilmiştir. Eserler tanıtılırken verilen öğütler, kaynaklardan alıntılar yapılarak çalışmada belirtilmiştir. İki eser arasındaki fark, eserlerden alınan örnek öğütlerle ortaya konmuştur. Çalışmada Türklerin tarih sahnesine çıkışlarından, Büyük Selçuklu Devleti dönemine kadar olan dönemlerine

değinilmiş, ayrıca bu iki eserin farklarının yanı sıra ortak yönleri belirtilmiştir. Bu yüzden, Türk tarihinin ve Türk kültürünün daha iyi öğrenilmesi için Orhun Kitabeleri'nin, Kutadgu Bilig ve Siyasetname gibi eserlerin, Sosyal Bilgiler dersinde mutlaka kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Bu eserlerin, geçirtilerek değil de, en iyi şekilde kullanılırsa çok daha faydalı olacağı özellikle vurgulanmıştır.

Şahin (2007) "Sirac'ül-Mülük, Siyasetname, Ahkam'üs-Sultaniye ve Kutadgu Bilig'e Göre Hükümdar Dışındaki Devlet Görevlilerinin Karşılaştırılması" adlı çalışmasında, öncelikle eserlerin yazarlarını tanıtmış, hükümdar dışındaki memurlukların, vezirlerin, memurların, saray görevlilerinin, kadıların, atabeylerin vazifelerinin neler olduğu belirtilmiştir. Bu eserlerde bu görevlilere verilen öğütler ortaya konmuştur. Bu şekilde devletin nasıl daha ileri gideceği eserlerden verilen örneklerle belirtilmiştir. Bu şekilde siyasetname kullanımının Türk tarihinin daha iyi öğrenilmesi için önemi vurgulanmıştır.

Akbaba (2003) "Tarih Öğretiminde Fotoğraf Kullanımı" adlı çalışmasında T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi "Eğitim ve Kültür Alanındaki İnkılâplar, Yeni Tarih Anlayışı, Türk Dilinin Zenginliği ve Toplumsal Hayatın Düzenlenmesi" konularını, deney grubunda fotoğraf kullanarak anlatım yaparken, kontrol grubunda geleneksel öğretim yöntemiyle anlatmıştır. Araştırmanın verileri, ön-test, son-test tekniği ile toplanmıştır. Yapılan analizlerin sonucunda, tarih öğretiminde fotoğraf kullanılarak öğretim gören öğrencilerin, daha başarılı olduğu görülmüştür.

Durualp (2006) "İlköğretimde Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karikatür Kullanımı" adlı çalışmasında Sosyal Bilgiler dersi 6. sınıf "Demokratik Hayat" ünitesini, deney grubunda karikatür kullanarak, kontrol grubunda ise geleneksel öğretim yöntemi ile anlatmıştır. Araştırmanın verileri, ön-test, son-test tekniği ile toplanmıştır.

Araştırmadaki beş alt probleme ait bulgular, SPSS bilgisayar programından faydalanarak bağımlı ve bağımsız gruplar *t* testi ile analiz edilmiştir. Yapılan bu analizlerin sonucunda, Sosyal Bilgiler dersinde karikatür kullanılarak yapılan öğretim yöntemiyle öğrenim gören öğrencilerin, geleneksel öğretim yöntemiyle öğrenim gören öğrencilerden daha başarılı olduğu görülmüştür.

Kuruoğlu (2006) “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Osmanlı Öncesi Türk Tarihinin Öğretimi” adlı çalışmasında Osmanlılardan önce Türk devletlerini, bu devletlerin Türk ve dünya tarihindeki önemini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu devletlerin, ders kitaplarında geçen sadece Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti olmadığını, Avrupa Hunları, Peçenekler, Türgişler, Avarlar gibi birçok önemli Türk devletinin de bulunduğunu belirtmiştir. Çalışmada ayrıca, bütün bu devletlerin Sosyal Bilgiler dersinde öğretilmesinde, toplam 21 saat olan ders saatinin çok yetersiz olduğu belirtilmiştir. Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının, ilköğretim çağındaki öğrencilere tarih şuuru oluşturması açısından çok önemli olduğunu, bunun için; bütün Türk devletlerinin kültürlerinin, tarih sahnesinde oynadıkları rollerin, daha geniş zamana yayılarak, öğrencilere verilmesinin daha faydalı olacağı çalışmada vurgulanmıştır.

2.9. SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE KULLANILABİLECEK ÖĞRETİM YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Öğretim yöntemi; bir amaca ulaşmak için önceden çizilmiş yol manasına gelmektedir. Teknik ise; bir öğretme yöntemini uygulamaya koyma biçimi ya da sınıf içinde yapılan işlemlerin bütünüdür. Genel olarak herhangi bir varlığın veya olayın mahiyetini tanımak için, yapılması gereken türlü etkinliklerden, en az zaman ve enerji kullanımıyla, azami randıman alınmasına yardım ettiği tecrübe ile anlaşılması bulunan

doğru hareket tarzlarına yöntem denir (Aytuna, 1963: 360).

Eğitimde, yöntem seçimi hedeflenen amaçlara ulaşmada çok önemlidir. Yöntem seçerken, dersin hedeflerine uygun yöntemler seçilmelidir. Farklı yöntem ve tekniklerle de, sınıf içinde öğrencilerin büyük bir kısmının derse katılımı sağlanacaktır. Bir öğretmen, öğretim yöntem ve tekniklerini iyi bildiği kadarıyla dersini iyi öğretecektir. Bundan dolayı yöntem ve teknikleri iyi seçmek ve iyi kullanmak çok önemlidir.

Sosyal bilgiler dersinde kullanılan başlıca yöntem ve teknikler şunlardır:

2.9.1. Düz Anlatım (Sunuş Yoluyla Öğretim) Yöntemi

Öğretimde, yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biridir Bu yönteme, sunuş yoluyla öğretim yöntemi de denir (Köstüklü, 2006: 36). Sunuş yoluyla öğretimde esas olan, öğretmenin anlatıcı, öğrencinin dinleyici olmasıdır. Bu yöntemde, tekdüze bilgiler ve beceriler verilmektedir (Küçükahmet, 2001: 72). Anlatım yöntemi öğretmen merkezli bir yöntemdir (Demirel, 1999: 82). Düz anlatım yoluyla öğretimde, öğretmen konuya hâkim olmalıdır. Yöntem kullanılırken, öğretmen güncel olaylardan örnekler vererek ve güncel karşılaştırmalar yaparak konuya başlarsa, daha iyi olacaktır. Örneğin, siyasetnamelerden bahsederken, eski devlet adamlarıyla, günümüz devlet adamları arasında karşılaştırmalar yapılabilir. Geçmişte Türk devletlerinin ve yöneticilerin yaptığı hatalar günümüzle karşılaştırılabilir.

Bu öğretim yönteminde öğretmen öğrencilerin seviyesini bilerek hareket etmelidir (Öztaş, 2000: 15). Düz anlatım yönteminde öğretmen konuyu tekdüze değil, ilgi çekici hale getirerek anlatmalıdır. Öğretmen, konuyu anlatırken önemli kavramları vurgulamalı, ders araç ve gereçlerini kullanmalıdır. Bu yöntemin daha faydalı olması için, diğer yöntemlerle desteklenmelidir. Örneğin; soru cevap, örnek olay, tartışma yöntemleriyle desteklenebilir. Düz anlatım yönteminde, öğretmenin kullanacağı süre

öğrencinin dikkatini en çok vereceği süre olan 20 dakikayı geçmemelidir. Düz anlatım yönteminin faydalı olabilmesi için, öğretmen sınıfla iyi bir diyalog kurmalı ve vücut dilini, jest ve mimiklerini iyi kullanmalıdır (Köstüklü, 2006: 36- 37).

2.9.2. Örnek Olay Çalışması

Sosyal Bilgiler dersi öğretiminde, örnek olay çalışması öğrencileri, pasif durumdan, aktif öğrenme durumuna geçirecek yöntemlerden biri olmasından dolayı önemlidir. Öğrenciler, bu yöntem sayesinde kitaptan farklı olarak düşünme, karşılaştırma yapma imkânına kavuşacaklar, ayrıca edilgen durumdan, etken duruma geçerler (Koçak, 1999: 12). Örnek olay çalışması, öğrencilerin seviyesine uygun olarak seçilmelidir. Örnek olay çalışması yapılırken seçilecek konu, hatıra kitaplarından olabilir. Örneğin; günümüz ekonomik gelişmelerinden bahsederken Osmanlı Devleti'nde ekonominin durumuyla ilgili örnek hikâye anlatılabilir.

Örnek olay yöntemi, öğrencileri günlük hayatla yüz yüze getirir. Öğrenciler, gerçek olayla karşı karşıya bırakıldığı için, dersi daha iyi öğrenmeleri sağlanmış olur. Öğrencilerin bağımsız düşünmelerini sağlar. Orijinal fikir üretmelerini, bu fikri ortaya koyma ve tartışma özelliklerini geliştirir. Öğrencilerin tarih konularına yönelik, olumlu tutum oluşturmalarını sağlar. Öğrencilere, ders kitabı dışındaki materyallerden, faydalanma imkânı sağlar (Köstüklü, 2006: 38).

2.9.3. Soru Cevap Yöntemi

Soru cevap yöntemi, eğitim öğretimde kullanılan en yaygın yöntemlerden biridir. Sorular derse giriş yapma, dersi tekrar etme, dersi özetleme, öğrencinin dikkatini çekme, konuların ne kadar anlaşılıp ne kadar anlaşılmadığını ortaya koymak için sorulabilir. Öğretmen, soruları sorarken, öğrencileri düşünmeye teşvik etmelidir (Küçükahmet, 2001: 78). Sorulacak sorular, hedef davranışları gerçekleştirmeye yönelik

olmalıdır. Örneğin; Fatih Sultan Mehmet dönemiyle ilgili bir konu işlenirken “Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u fethetmek için ne gibi hazırlıklar yaptı?” veya “İstanbul’un fethinin Türk ve dünya tarihi açısından önemi nedir?” şeklinde sorular sorulabilir.

Bu yöntemde, sorular sorulurken, tatlı bir dille bütün sınıfa sorulmalı, öğrencilere isimleriyle hitap edilmeli, önce parmak kaldıranlara söz hakkı verilmelidir. Parmak kaldırmayanlara da cesaretlenmeleri için söz hakkı verilmelidir. Öğrenci cevap veremediği zaman fazla ısrar edilmemeli başka bir öğrenciden cevap istenmelidir. Sorular sık sık tekrar edilmemelidir. Doğru cevap veren öğrencilere “çok güzel”, “güzel”, “tamam” veya “doğru” gibi sözlerle pekiştirme yapılmalı, yanlış cevap veren öğrenciye ise, sınıf içinde utanmaması için, yanlış davranışlardan ve sözlerden kaçınılmalıdır (Köstüklü, 2006: 42–43).

2.9.4. Grup Çalışmaları

Öğrencilerin, ortak öğrenme hedeflerini gerçekleştirmek için, küçük gruplar halinde birlikte çalıştığı yöntemdir (Demirel, 2005: 94). Öğrencilerin, derse etkin katılımını sağlayan yöntemlerden biri de grup çalışmasıdır. Bu yönetime göre öğrenciler, 2–3 kişilik veya 5–6 kişilik gruplara ayrılabilir. Bu çalışmada öncelikle bir konu seçilir. Her öğrenciye kendi grubu içerisinde görev verilir. Bir öğrenciye de yazıcılık görevi verilir. Gruplara sorular dağıtılır. Gruplar birbirini rahatsız etmeyecek şekilde soruları tartışırlar. Öğrenciler soruları tartışırken her türlü araç ve gereçten faydalanırlar. Bu arada yazıcılık görevini üstlenen öğrenci grup üyelerinin tepkilerini kaydeder. Öğretmen de grupları dolaşır ve öğrencilere yardım eder. Sonra grupların soruları cevaplamaları bitince, öğretmen gruplardan ilk sorunun cevabının vermesini ister. Bütün grupların ilk sorularının cevabı alınır. Verilen cevaplarla öğretmen bir değerlendirme yapar. Öğretmenin de desteğiyle tartışılarak ortak bir görüşe varılır.

Grupların cevapları ortak görüş ile karşılaştırılır (Paykoç, 1991: 81). Öğretmenin yapacağı değerlendirmeye en yakın cevabı veren grup, ilk soruda birinci olmuş olur. Böylece bütün sorular ve cevaplar öğretmen rehberliğinde tartışılmış olur.

Grup çalışmalarının en büyük avantajı, öğrencilere kendi aralarında serbestçe konuşma, tartışma ve bildiklerini birbirine öğretme imkânı sağlamasıdır. Bunun yanında, grup çalışmasında bazı problemler de çıkabilir. Bu sorunların en önemlisi, bazı öğrenciler aktif çalışırken, bazı öğrencilerin pasif kalmasıdır. Pasif kalan öğrencilerin dersi kaynatmak istemeleri, grup çalışmasının en olumsuz yanındır (Köstüklü, 2006: 45–47).

2.9.5. Alan Gezileri

Sosyal Bilgilerin alanı içerisinde yer alan, coğrafya ve tarih konularının öğretiminde, alan gezileri çok önemli bir yer tutar. Eğitime anlam kazandırmak ve ilgi uyandırmak için, öğretmenler tarafından, okul dışına yapılan gezilere gezi yöntemi denir (Özden, 1998:163). Gezi gözlem yöntemi, her insanda var olan araştırma ve inceleme eğiliminin sonucu olarak ortaya çıkan ve günümüzde Sosyal Bilgiler öğretiminde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Mazman, 2007: 20). Çevredeki tarihi yerler (örneğin, Çanakkale savaşlarının geçtiği alan), tarihi eserler (hanlar, hamamlar, camiler, medreseler, köprüler vs), anıtlar, gidilip görülecek müzeler, öğrencilere gösterilecek, gezdirilecek böylece öğrencilerin geçmişi kolaylıkla kafalarında canlandırmaları sağlanacaktır. Alan gezileri, öğrencilerin kaynaşması ve sosyalleşmesi açısından da çok önemlidir. Tarih öğretiminde alan gezilerinde en önemli yer müzelerdir. Ayrıca savaşların geçtiği alanlar da gezilebilir. Coğrafya konularının öğretiminde ise, konularda geçen coğrafi oluşumlar (peribacaları, menderesler, travertenler vs.) gezilebilir.

Alan gezileri yapılırken, dikkat edilmesi gereken bazı önemli noktalar vardır. Öncelikle, yapılacak gezi işlenecek konuyla ilgili ve maliyeti düşük olmalı, çok uzun olmamalı, öğrencilerin anne ve babalarının onayı ile yapılmalıdır (Köstüklü, 2006: 49).

2.9.6. Benzetişim (Simülasyon)

Benzetişim, canlandırma yaparak öğrenme tekniğidir (Köstüklü, 2006: 62). Benzetişim, tarihi olayların veya kavramların, imkânlar ölçüsünde, sınıf ortamında, dönemin şartları da dikkate alınarak canlandırılmasıdır.

Benzetişim yöntemi, tarihi kavramların daha kolay öğrenilmesini sağlar. Canlandırma öğrenciler tarafından yapılır. Öğrenci aktif olduğu için, öğrenilen bilgiler kalıcı olur. Empatiyi güçlendirir, öğrencileri grup çalışmasına teşvik eder. Benzetişim yöntemi bir tarihçi veya bir tarihi şahsiyetin bakış açısıyla öğrencilere geçmiş anlayabilme imkânı verir.

Benzetişim yapılırken, önceden hedef davranışlar belirlenmelidir ve bu hedef davranışlara uygun olay ya da konu seçilmelidir. İşlenecek konu, senaryo haline getirilmelidir. Öğretmen, benzetişim de konu seçerken, çok katılımlı konu seçmeye dikkat etmelidir. Konu seçiminden sonra, öğrencileri bilgilendirmeli, kostüm ve dekor seçiminde yönlendirmelidir. Konunun durumuna göre öğrencilere hazırlanmaları için süre vermelidir. Uygulama sırasında öğretmen kendini sahne dışında bırakmalıdır.

Örneğin, Genç Osman (II. Osman) Dönemi ve bu Padişahın şehit edilmesi anlatılırken, bununla ilgili benzetişim yapılabilir. Öğrencilere kendilerine uyacak roller verilerek, o dönemin konuşma diline uygun olacak şekilde canlandırmalar yapılır. Canlandırma sonunda sınıf içinde yapılan çalışmanın anlaşılıp anlaşılmadığını anlamak için, öğrencilere sorular sorulur (Köstüklü, 2006: 62–66).

2.9.7. Beyin Fırtınası

Bu yöntem, öğrencilerin özgürce düşünmelerini, yeni ve orijinal fikirler üretmelerini sağlayan, böylece de problemlerin çözümüne yarayan bir yöntemdir. Bu yöntemle öğrencilerin, uyuşukluktan kurtulmaları ve daha aktif hale gelmeleri sağlanmaktadır. Çözülmesi istenen problem, öğrencilere söylenir ve bu problem hakkında fikirlerinin neler olduğu ortaya konur. Burada öğretmen, problemi seçerken problemin basit ve öğrencinin ilgileneceği bir problem olmasına dikkat etmelidir. Bu şekilde, öğrencilerin ortaya koyacakları bütün fikirler, sınıf içerisinde seçilecek bir temsilci tarafından not edilir. Sınıf içerisindeki en ideal çözüm, sınıf tarafından kabul edilir. Böylece, öğrenci problemin çözümü için fikrini ortaya koyacak ve aktif hale gelecek, bir problemin çözümü için, sınıf içinden birçok fikrin ortaya çıkması sağlanmış olacaktır.

2.9.8. Rol Oynama Yöntemi

Bu yöntem, öğrencilerin başka bir kişiliğe girerek, kendilerini ifade etmeleridir. Öğrenciler bu yöntemle, başkalarının nasıl düşündüğünü, nasıl hissettiğini anlama imkânına sahip olurlar (Küçükahmet, 2001: 87). Bu yöntemde öğrencilerin vücut dilini, jest ve mimiklerini iyi kullanmaları da canlandırma açısından önemlidir. Roller verilirken, öncelikle gönüllü öğrencilerden başlanmalı, öğrencilere yapılarına uygun roller verilmelidir. Sonuç olarak öğrenciler bir olayı veya konuyu yaşayarak öğrenmiş oldukları gibi, rahat hareket edebilme, rahat konuşabilme becerisi de kazanırlar. Böylece kendilerine olan güvenleri de artmış olur.

2.9.9. Gösteri (Demonstrasyon) Yöntemi

Öğretmenin sınıf içinde bir konuyu işlerken resimler, fotoğraflar, karikatürler, haritalar, slâytlar, film şeritleri, çizimler ve levhalar kullanmasına denir. Bu yöntem,

sosyalleşme doğrultusunda, görgü kurallarının öğretimi, insanlar arası ilişkiler ve bazı etkinliklerin gösterilerek uygulanılmasında önemli bir yöntemdir (Öztaş, 2000: 25). Öğretmenin, gösteri yöntemini sınıf içinde etkin bir şekilde uygulayabilmesi için, iyi bir hazırlık yapması gereklidir (Demirel, 1999: 93). Gösteri yöntemiyle, bir olay ya da bir olgu açıklanırken, gösterimin amaçları öğrencilere açıklanmalı, hem görsel, hem de sözel iletişimin birlikte kullanılmasına özen gösterilmelidir (Sagay, 2007: 28).

Fotoğraf, resim ve karikatürlerden faydalanma Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde, çok önemli bir yere sahiptir. Fotoğraf ve resim kullanımı hayal gücünü kullanmaya yardımcı olma, geçmişteki olayları daha rahat tasvir edebilme, kalıcı öğrenmeyi sağlama, gerçeğe yorum arasındaki farkı ortaya koyma açısından çok önemlidir (Göç, 2008: 42). Karikatür, göze hitap eder, motivasyonu sağlar, tartışma fırsatı vererek eğitimcinin işini kolaylaştırır. Sosyal Bilgiler dersinde işlediğimiz konulara uygun karikatürler, anlatılması güç olan pek çok mesajı kolaylıkla verebilir (Durualp, 2006: 54).

Siyasetnameler, Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan öğretim yöntemlerinden en çok, düz anlatım (sunuş yoluyla öğretim) yöntemi kullanılarak öğretilebilir. Bunun yanında, örnek olay yöntemi veya simülasyon yönteminde de siyasetnameler etkili bir şekilde kullanılabilir. Günümüz devlet yöneticilerinden, devlet yönetiminden bahsederken örnek olay çalışması olarak siyasetnamelerden faydalanılabilir. Simülasyon yönteminden faydalanarak siyasetnamelerin yazıldığı dönemle ilgili sınıf içinde canlandırma yapılabilir. Sosyal Bilgiler dersinde bu yöntemler kullanılarak tarih konularının öğretimi daha çekici hale gelecektir.

3. YÖNTEM

Araştırma, 2008–2009 eğitim öğretim yılı güz döneminde, Tokat Artova Gazipaşa İlköğretim Okulu 6-A ve 6-B sınıfında yer alan toplam 50 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Seçilen sınıflardan, 6-A deney ve 6-B kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Sınıflar belirlenirken öğrencilerin yaş, cinsiyet, aile yapısı, ekonomik durum gibi kişisel özellikleri bakımından homojen olmasına dikkat edilmiştir.

Bu araştırmayla, ele alınan Sosyal Bilgiler dersi “İpek Yolunda Türkler” ünitesinin öğretiminde, siyasetnamelerin kullanımının öğrenci başarısına etkisinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Ders konusu olarak siyasetnamelerin kullanımına olanak verdiğinden “İpek Yolunda Türkler” ünitesi seçilmiştir. Uygulamada kontrol grubunda geleneksel öğretim metotları izlenirken, deney grubunda siyasetnamelerin kullanımı uygulamasına gidilmiştir.

3.1.ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırmada yarı-deneysel desenlerden ön-test - son-test kontrol gruplu desen kullanılmıştır (Başol, 2008).

Araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler dersi “İpek Yolunda Türkler” konusunun en iyi şekilde öğrenilmesini sağlamak amacıyla, eğitim-öğretim ortamında yaygın olarak kullanılan geleneksel yöntem ile siyasetnamelerin kullanımı uygulamaları sonucunda, öğrenci başarısında farklılaşma olup olmadığı olduğundan yarı-deneysel yöntem seçilmiştir.

3.2.EVREN VE ÖRNEKLEM

Çalışmanın evreni İlköğretim 6. sınıf öğrencileridir. Örneklem olarak ise, Tokat Artova Gazipaşa İlköğretim Okulu’nda öğrenim gören 50 öğrenci seçilmiştir. Deney ve kontrol gruplarında 25'er öğrenci olmak üzere planlanan araştırmada her iki gruba ön-

test ve son-test uygulanmıştır. Araştırmacı aynı zamanda uygulama öğretmeni olduğundan görev yaptığı okulda dersine girdiği sınıflar arasından deney ve kontrol grubunu belirlemiştir. Dolayısıyla uygun (amaçlı) örnekleme gidilmiştir.

3.3. VERİ TOPLAMA ARACI VE UYGULANMASI

Veri toplama aracı olarak, 20 çoktan seçmeli test maddesinden oluşan bir başarı testi kullanılmıştır. Bu maddeler önceki yıllarda SBS ve OKS’de “İpek Yolunda Türkler” ünitesinden çıkan sorular arasından araştırmacı tarafından uzman görüşleri ve önerileri dikkate alınarak seçilmiştir. KR-20 formülü uygulanarak araştırmada kullanılan 20 maddelik ölçme aracının iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve .78 değeri bulunmuştur. 10–15 civarı maddeden oluşan çoktan seçmeli testler için .50 kadar düşük bir KR–20 güvenirlik katsayısı yeterlidir ve 50 maddenin üzerindeki testler için KR–20 değerinin en az .80 olması gerekmektedir (Tan ve Erdoğan, 2001, s:149). Bu bilgilere göre hazırlanan başarı testinin güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Oluşturulan bu test deney ve kontrol gruplarına ön-test ve son-test olarak uygulanmıştır.

Geçerliğin sağlanabilmesi için, ayıricılık gücü olabildiğince yüksek maddelerden bir test oluşturulmalıdır. Ayıricılık gücü .40’ın üzerinde olan maddeler ise çok iyi test maddeleri olarak nitelendirilir (Tan ve Erdoğan, 2001, s:176). Bu nedenle, ayıricılık gücü “ r_{jk} ” değeri .40’ın üzerinde olan maddeler kullanılmıştır.

3.4. İŞLEM YOLU

3.4.1. Yarı-Deneysel Desen için İşlem Yolu

Sosyal Bilgiler dersi, 6. sınıfın 3. ünitesi olan “İpek Yolunda Türkler” ünitesiyle ilgili deney ve kontrol grubuna yönelik olarak hazırlanan ölçme aracı, ön-test olarak uygulanmıştır. Daha sonra, kontrol grubuna, geleneksel yöntemlerden faydalanılarak siyasetnamelerle ilgili, anlatım yapılmadan konular işlenmiştir. Deney grubuna ise,

siyasetnamelerden faydalanılarak konular işlenmiştir. Deney grubunda yapılan uygulama, 4 haftalık periyoda yayılmış olarak aşağıdaki şekildedir.

Birinci hafta: İpek Yolunda Türkler ünitesinin ilk konusu olan Oğuz Kağan Destanı işlenmiştir. Bu destanın, Türk kültür tarihindeki önemi anlatılmıştır. Bu destanla Türklerin tarih sahnesine çıkışları hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci hafta: Tarihte kurulan ilk Türk devleti olan Asya Hun Devleti ile ilgili bilgiler verilmiştir. Asya Hun Devleti'nin özellikleri anlatılmış, Türk tarihindeki öneminden bahsedilmiştir. Ders kitabında konuyla ilgili okuma parçaları okunmuştur. Asya Hun devletinden sonra kurulan diğer önemli Türk devletleri olan I. Köktürk (Göktürk), II. Köktürk (Göktürk) ve Uygur Devleti ve özellikleri Türk ve dünya tarihine katkıları anlatılmış konularla ilgili soru cevap yapılmıştır.

Üçüncü hafta: Asya'nın Kandilleri konusunda İslamiyet'in doğuşu, Hz Muhammed'in Hayatı, Dört Halife Dönemi, Emeviler ve Abbasiler döneminin özelliklerinden bahsedilmiştir. Türklerin İslamiyet'i seçmeleri, İslamiyet'i seçmelerinin nedenleri, İslamiyet'in Türklerin yaşantısındaki etkilerinden bahsedilmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerine neden olan Talas savaşından bahsedilmiştir. Ardından ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar Devleti'nin özellikleri ve Türk ve dünya tarihine katkılarından bahsedilmiştir. Karahanlılar Devleti'nden bahsedilirken bu dönemde yazılmış olan Yusuf Has Hacib'in yazdığı Kutadgu Bilig adlı siyasetnameden bahsedilmiştir. Siyasetnamelerin önemi, içerikleri, devlet yönetiminde etkisinin neler olduğundan bahsedilmiştir. Siyasetnamelerde verilen öğütlerin, devlet adamlarını nasıl etkilediği örneklerle anlatılmıştır.

Dördüncü hafta: Karahanlılar'dan sonra kurulan diğer müslüman Türk devletleri olan Gazneliler ve Büyük Selçukluların Türk ve dünya tarihindeki önemi anlatılmış,

Büyük Selçuklular döneminde vezir Nizam'ül-Mülk'ün yazdığı Siyasetname (Siyer'ül-Mülük) adlı eserden bahsedilmiştir. Altıncı sınıf Sosyal Bilgiler dersi üniteleri içerisinde yer almamasına rağmen, yine hükümdarlara öğüt vermek için Osmanlı Devleti döneminde yazılmış olan, Koçi Bey Risalesi'nden de bahsedilmiştir. Burada, özellikle bu siyasetnamelerde geçen öğütlerin neler olduğu örnekleriyle açıklanmıştır. Ayrıca, devlet yönetiminde, devlet yöneticilerinin bilge kişilerden öğütler almalarının, devlet yönetimine etkisi açıklanmıştır.

3.4.2. İkinci Problem için İşlem Yolu

Siyasetnamelerle ilgili anlatımlar ve ön-test, son-test yarı-deneysel yöntemle yapılan uygulama bittikten sonra, öğrencilerden günümüz devlet adamlarına öğütler verecek şekilde, siyasetname örneği yazmaları istenmiştir. Öğrencilerin yazdığı, siyasetname örnekleri değerlendirilmiş ve en iyi yazılmış olanlar seçilerek, bu örneklerde en çok vurgu yapılan temalar ortaya konmuştur.

3.5. VERİLERİN ANALİZİ

Verilerin analizi SPSS 15.00 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Deney ve kontrol gruplarının betimsel özelliklerinin belirlenmesinde frekans ve % değerlerinin hesaplanmasına gidilmiş, ardından araştırma hipotezleri *t*-testleri yoluyla test edilmiştir. Deney ve kontrol gruplarının grup içi ön-test/son-test puanları bağımlı gruplar *t*-testi (2 ve 3. alt problemler) ve gruplar arası ön-test/son-test puanları bağımsız gruplar *t*-testi (1 ve 4. alt problemler) ile test edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin analizi üç aşamada incelenmiştir. İlk aşamada deney ve kontrol gruplarının ön-testten aldıkları puanlar bağımsız gruplar *t*-testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. İkinci analizde, kontrol grubundaki öğrencilerin ölçme aracından aldıkları ön-test son-test puanları bağımlı gruplar *t*-testi ile karşılaştırılmıştır. Üçüncü olarak deney grubunun ön-test son-test

puanları bağımlı gruplar *t*-testi ile karşılaştırılmış ve son olarak dördüncü aşamada deney ve kontrol grubunun son-test puanlarının bağımsız gruplar *t*-testi ile karşılaştırılmasına gidilmiştir.

Araştırmanın ikinci problemi için elde edilen verilerin analizinde öğrencilere yazdırılan siyasetnamelerde öne çıkan temaların kategorizasyonuna gidilmiş ve sonrasında öne çıkan hususlar 3 ana başlıkta özetlenmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak örneklemin betimsel özelliklerine yer verilmiştir. Ardından araştırma hipotezlerinin test edilmesi sonucunda elde edilen analizler sunulmuştur. Son olarak öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulguların verilmesiyle konu hakkında öğrencilerin düşüncelerinin öğrenilmesi amaçlanmıştır.

Deney ve kontrol gruplarında 25'er öğrencinin bulunduğu çalışmada, deney ve kontrol grubunda kız ve erkek öğrencilerin sayılarının birbirine yakın olduğu görülmüştür. Deney grubundaki öğrencilerin 13'ü kız 12'si erkekken, kontrol grubunda 14 erkek ve 11 kız öğrenci bulunmaktadır. Yaş değişkenine göre incelendiğinde bu öğrencilerin 12- 13 yaşlarında olduğu görülmüştür. Aynı okulun iki farklı şubesinde öğretim gören bu öğrencilerin pek çok bakımdan homojen olduğu söylenebilir.

4.1 BİRİNCİ PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

4.1.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Hipotez 1: Deney ve kontrol gruplarının ön-test puanları arasında fark yoktur.

Bu hipotezi test etmek için deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin ön-test ve son-test puanları grup değişkenine göre incelenmiştir. Gruba göre ön-test puanlarında farklılaşma olup olmadığına bakılmış ve bağımsız gruplar *t*-testi sonuçları Tablo 1.'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Grup Değişkenine göre Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Ön-test Puanlarındaki Farklılaşma.

	Grup	N	Art Ort.	SS	<i>t</i>	P
Ön-test Puanları	Deney	25	7.92	2.84	.78	.44
	Kontrol	25	7.32	2.61		

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 1 incelendiğinde grupların ön-test puanlarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür ($t_{(48)} = .78$, $p = .44$). Bu sonuç, bağımsız değişkende manipülasyon yapılmadan önce yani siyasetnameler deney grubunda uygulanmadan önce deney grubu ve kontrol grubu öğrencilerinin konu ile ilgili bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir.

4.1.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Hipotez 2: Kontrol grubunun son-test ve ön-test puanları arasında fark yoktur.

Araştırmanın ikinci alt problemine bağlı olarak kontrol grubunun son-test başarı puanı ve ön-test başarı puanları arasında anlamlı düzeyde farklılık olup olmadığına bakılmıştır. Farkın olmadığı hipotezini test etmek için kontrol grubundaki öğrencilerin son-test-ön-test puanları bağımlı gruplar *t*-testi ile karşılaştırılmıştır. Sonuçları Tablo 2 'de özetlendiği şekildedir.

Tablo 2. Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Ön-test-Son-test Puanlarındaki Farklılaşma.

	Grup	N	Art Ort.	SS	t	P
Ön-test –Son-test Puanları	Kontrol Son-test	25	9.20	2.29	3.73	.001
	Kontrol Ön-test	25	7.32	2.61		

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 2 incelendiğinde kontrol grubunun ön-test son-test puanlarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür ($t_{(49)} = 3.73$, $p = .001$). Geleneksel yönteminin uygulandığı kontrol grubunun ön-test ve son-test başarı puanı arasında bir artış olduğu görülmektedir. Sonuç olarak geleneksel yönteminin uygulandığı kontrol grubundaki öğrenci başarısında bir artış gözlenmiştir.

4.1.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Hipotez 3: Deney grubunun ön-test ve son-test puanları arasında fark yoktur. Araştırmanın üçüncü alt problemine bağlı olarak deney grubunun son-test başarı puanı ile deney grubunun ön-test başarı puanları arasında anlamlı düzeyde farklılık olup olmadığına bakılmıştır. Hipotez 3'ü test etmek için deney grubundaki öğrencilerin ön-test – son-test puanlarında farklılaşma olup olmadığı bağımlı gruplar t -testi ile test edilmiş ve sonuçlar probleme ait bulgular Tablo-3'te verilmiştir.

Tablo 3. Deney Grubundaki Öğrencilerin Ön-test-Son-test Puanlarındaki Farklılaşma.

	Grup	N	Art Ort.	SS	t	P
Ön-test – Son-test Puanları	Deney Son-test	25	12.08	2.47		
	Deney Ön-test	25	7.92	2.84	9.25	.000

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 3 incelendiğinde deney grubunun ön-test son-test puanlarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür ($t_{(49)} = 9.25, p = .001$). Ön-test son-test aritmetik ortalamaları incelendiğinde de bu farkın kontrol grubu ön-test son-test uygulamasında görülen farktan çok daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Ham puan olarak bakılırsa deney grubundaki öğrencilerin puanlarında ortalama 4 puan civarı bir artış olduğu görülür. Buna göre siyasetnamelerin kullanımına başvuru deney grubundaki öğrencilerin başarısında ciddi bir artış olduğu söylenebilir.

4.1.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Hipotez 4: Deney ve kontrol gruplarının son-test puanları arasında fark yoktur.

Son olarak araştırmanın dördüncü alt probleminde deney grubu son-test başarı puanı ile kontrol grubunun son-test başarı puanı arasında anlamlı düzeyde farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Fark olmadığı hipotezini test etmek için deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin ön-test ve son-test puanları grup değişkenine göre incelenmiştir. Gruba göre ön-test puanlarında farklılaşma olup olmadığına bakılmış ve bağımsız gruplar t -testi sonuçları Tablo -4'de özetlenmiştir.

Tablo 4. Grup Değişkenine göre Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Son-test Puanlarındaki Farklılaşma.

	Grup	N	Art Ort.	SS	<i>t</i>	P
Son-test Puanları	Deney	25	12.08	2.47	4.28	.000
	Kontrol	25	9.20	2.29		

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo-4’de grup aritmetik ortalamaları incelendiğinde deney grubunun puan ortalamasının kontrol grubunun puan ortalamasından daha fazla olduğu görülmektedir. *t* testi sonuçları da grupların son-test puanlarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir ($t_{(48)} = 4.28$, $p = .000$). Aritmetik ortalamalar incelendiğinde bu farkın deney grubundaki öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuç siyasetnamelerin kullanıldığı öğretimin, geleneksel yönteme göre öğrenci başarısını arttırmada daha etkili olduğunu göstermektedir.

4.2. İKİNCİ PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Bu bölümde öğrencilerin yazdığı siyasetnamelerde öne çıkan temalar özetlenmiştir. Doğrudan alıntılara gidilirken, içerikte güncel konulara değinildiğinden ve herhangi bir şekilde öğrencileri rahatsız edecek unsur bulunmadığından öğrencilerin ve ailelerinin onayları alınarak, öğrenci isimlerinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Öğrencilere Yazdırılan Siyasetname Örneklerinde Öne Çıkan Temalar:

1. Güvenlik: Öğrencilerden bir kısmı ülke güvenliği ve dünya barışına ağırlık vermişlerdir.

Ahmet Duran BIYIK isimli öğrenci: “Sayın Cumhurbaşkanım; ... Yurt içi ve yurt dışında barışın artması, dostluğun pekişmesi için sağduyulu olmanız gerekir” demiştir (EK-2. 1).

Elif Merve KABLAN isimli öğrenci: “Sayın Cumhurbaşkanım; ... Dış devletlerle barışı sağlamanız, barış ve huzuru geliştirebilir. Böylece bize düşman değil kardeş olmalarını sağlar” demiştir (EK-2. 2).

2. Sosyal Refah: Öğrencilerin bazıları ise sosyal refahın nasıl sağlanabileceğinden bahsetmiştir.

Fuat DİRİCAN isimli öğrenci: “Sevgili Başbakanım; ...Ekonomik krize son verip, işsiz vatandaşlarımızı işe almanızı istiyorum. ....” demiştir (EK- 2. 3).

Asena ÖZTÜRK isimli öğrenci: “Başbakanım, ... Fakirleri ve muhtaç olanları korumak gerekir. Ülkemizin, daha da zenginleşmesi için turizm ve ticaret alanında yatırımlar yapılması gerekir” demiştir (EK-2. 4).

3.Adalet: Bazı öğrenciler de adaletin ve eşitliğin sağlanmasının öneminden bahsetmiştir.

Ahmet Duran BIYIK isimli öğrenci: “Sayın Cumhurbaşkanım; ... Bütün insanlara eşitlikle davranılmalı...” demiştir (EK-2. 1).

Asena ÖZTÜRK isimli öğrenci “Başbakanım, Devlet işlerinin daha güzel yürümesi için önemli makamlara hak eden, yetenekli ve zeki kişiler getirmek daha iyi olur. Hak etmeyen yetenekli olmayan kişiler getirilirse devlet işleri aksar. Adaletsizlik ve eşitsizlik olur. ...” demiştir (EK-2. 4).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1.SONUÇ

Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde, 6. sınıf “İpek Yolunda Türkler” ünitesinde siyasetnameler kullanılarak yapılan öğretimin etkililiğinin araştırıldığı bu araştırmanın sonuçlarına göre:

Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde, siyasetnamelerin öğretimde kullanımı, geleneksel öğretim yöntemlerinden daha etkili bulunmuştur.

İlköğretim 6. sınıf “İpek Yolunda Türkler” ünitesinin işlenişinde siyasetname kullanılarak yapılan öğretimle, geleneksel öğretimin uygulandığı toplam 50 öğrenci üzerinde ön-test son-test tekniği uygulanarak yapılan çalışmada elde edilen verilere göre aşağıdaki sonuçlara varılmıştır.

Araştırmanın birinci probleminin bulgularına göre ortaya çıkan sonuçlar aşağıda verilmiştir.

- 1- İlk olarak deney ve kontrol grubunun ön-test puanları karşılaştırılmıştır. Buna göre, öğretimde siyasetnamelerin kullanıldığı deney grubu ile geleneksel yöntemin uygulandığı kontrol grubu ön-test puanları bulunmuştur.
- 2- İkinci olarak geleneksel yönteme göre ders işlenen kontrol grubunun ön-test ve son-test puanları karşılaştırılmıştır. Buna göre kontrol grubunun son-test aritmetik ortalamasında ön-test aritmetik ortalamasına göre iki puan gibi bir artış olduğu görülmüştür. Sonuç olarak; geleneksel yöntemin uygulandığı kontrol grubu puanlarında bir artış olmuştur, bir aylık bir öğretim sonucunda bir artış olması kaçınılmaz olarak nitelendirilebilir.
- 3- Üçüncü olarak, öğretimde siyasetnamelerden faydalandığı deney grubunun ön-test ve son-test puanları karşılaştırılmış ve son-test puanlarında beş

puan gibi ciddi bir artış olduğu görülmüştür. Siyasetnameler kullanılarak öğretimin yapıldığı deney grubunun, ön-test ve son-test puanları arasında artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuç da gösteriyor ki; deney grubunun ön-test son-test puanları arasındaki fark, kontrol grubu ön-test son-test puanları arasındaki farka göre daha yüksek düzeydedir.

4- Deney ve kontrol grubunun son-test puanları karşılaştırıldığında ise, arada fark olduğu ve bu farkın deney grubu lehine olduğu gözlenmiştir. Deney grubu ile kontrol grubunun son-test puanları karşılaştırıldığında deney grubu öğrencilerinin son-test puanlarının, kontrol grubu öğrencilerinden yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Buna göre her iki grubun da akademik başarıları, uygulanan iki yöntem sonucunda artmasına rağmen, deney grubunun ön-test - son-test aritmetik ortalaması, kontrol grubunun ön-test - son-test aritmetik ortalamasına göre daha fazla bir artış göstermiştir.

Araştırmanın ikinci probleminde öğrencilerin yazdığı örnek siyasetnamelerde ortaya çıkan sonuçlara göre öğrenciler, genellikle adalet, güvenlik ve sosyal refah konularına vurgu yapmışlardır.

Sonuç olarak; Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde siyasetnamelerin kullanımının geleneksel yöntemle göre öğrenci başarısını arttırmada daha etkili olduğu saptanmıştır. Uygulamalar sırasında tarih konularının öğretiminde siyasetname kullanımının öğrencilerin derse ilgisini artırdığı öğrenme hedeflerine ulaşmak için harcanan zamanı azalttığı ve öğrencileri sınıfta daha etkin kıldığı gözlemlenmiştir.

5.2 ÖNERİLER

1- Sosyal Bilgiler dersinde farklı yöntemleri kullanmak, dersi daha ilgi çekici hale getireceğinden öğretimi destekleyici materyallerden birisi olarak siyasetnameler kullanılabilir.

2- Siyasetnameler, devletin üst düzey devlet yöneticilerine öğütler verdiği için, öğrencilerde devlet yönetimiyle ilgili bir siyaset bilinci oluşmasında önderlik yapacağından dolayı önemlidir.

3- Siyasetnameler, devrin kültürünü, sosyal hayatını ve yönetim anlayışını da yansıtmaktadırlar. Bu yüzden siyasetnamelerin öğretmenler tarafından derslerde kullanımı, öğrencilerin geçmiş dönemlerin sosyal ve kültürel yapısını daha iyi anlamalarına yardımcı olacaktır.

4- Sosyal Bilgiler dersi tarih konularında gerek Büyük Selçuklular Devleti, gerekse Karahanlılar Devleti hakkındaki bilgiler, genelde bu eserlerden alınmıştır. O yüzden, bu eserlerin Sosyal Bilgiler dersinde kullanılması, Türk tarihinin ana kaynaklardan öğrenilmesi açısından daha faydalı olacaktır.

5- Siyasetnamelerde verilen öğütlerde, ahlakî öğütler çoğunluktadır. Günümüz toplumunda, en çok şikâyetçi olunan problemlerin başında ahlaki öğeler olduğu düşünülürse, siyasetnamelerin kullanımı bu açıdan da faydalı olacaktır. Öğrencilerde iyi bir ahlak yapısı oluşmasına katkıda bulunacağından, siyasetnamelerde ki bu ahlaki öğretiler öğrencilerle paylaşılabilir.

6- Siyasetnameler sadece yazıldığı döneme değil, günümüze de hitap etmektedir. Bu yüzden yönetici olmayı düşünen öğrenciler için, yöneticilik alanında örnek alınması gereken eserler olabilir. İyi bir yöneticinin nasıl olması gerektiği hususunda örnek teşkil edeceğinden siyasetnameler etkili olacaktır.

7- Öğrencilere “iyi bir yönetici nasıl olmalıdır?” veya “iyi bir yönetici nasıl davranmalıdır?” sorularından hareketle yarışmalar düzenlenebilir. Bu şekilde, öğrencilerin siyasetname örnekleri yazmaları sağlanmış olacaktır.

8- Siyasetnamelerden faydalanarak, sınıf içinde simülasyon (benzetişim) çalışması yapılması yoluyla tarihi olayların canlandırması yapılarak daha iyi öğrenilmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaba, B. (2003). *Tarih öğretiminde fotoğraf kullanımı*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Akşit, N. (2004). *A' dan Z' ye tarih ve kültür ansiklopedisi*. Yeni Şafak Gazetesi, C.2, İstanbul: Serhat Yayınları
- Altunöz, Y. (2005). *Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig'i ve Nizamülmülk siyasetnamesi ışığında Türk hâkimiyet anlayışı*. Elazığ Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aytuna, H.A. (1963) *Orta dereceli okullarda öğretmenlik ve problemleri*. Ankara: MEB. Yayınları.
- Başol, G. (2008). Bilimsel araştırma süreci ve yöntem. Kılıç, O., & Cinoğlu, M. (Editörler). *Bilimsel araştırma yöntemleri* içinde 113–143. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Çamalan, A. (2006). *Osmanlı siyasetnamelerine göre sonun başlangıcı sebepler ve çözüm önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Danışman, Z. (1972). *Koçi Bey Risalesi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Demircioğlu, İ. (2005). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (1999) *Planlamadan değerlendirmeye öğretme sanatı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2005) *Eğitimde yeni yönelimler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dilaçar, A. (1995). *Kutadgu Bilig incelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilaçar, A. (2003). *Kutadgu Bilig incelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilek, D. (2001). *Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi*. Ankara: Pegem A

Yayımları.

Durualp, E. (2006). *İlköğretimde Sosyal Bilgiler öğretiminde karikatür kullanım*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Göç, N. (2008) *Yerel tarih konularının Sosyal Bilgiler derslerinde uygulanması, karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

İnalcık, H. (2000). *Osmanlı'da devlet hukuk adalet*. İstanbul: Eren Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (1980). *Kutadgu Bilig ve kültür tarihimizdeki yeri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (1999). *Türk İslam sentezi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Koçak Y. (1999) *İlköğretim Sosyal Bilgiler dersinde milli mücadele döneminin öğretimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Koçi Bey (1631). Koçi Bey Risalesi. <http://www.cerezforum.com/koci-bey-in-risalesi>
İnternet adresinden 25 Aralık 2008 tarihinde alındı.

Kolukısa, A., Tokcan, H., & Akbaba, B. (2007). *Sosyal Bilgiler ders kitabı*. Ankara: A. Yayınları.

Köstüklü, N. (2006). *Sosyal bilimler ve tarih öğretimi*. Konya: Sebat Matbaacılık.

Kuruoğlu, İ. (2006). *Sosyal Bilgiler müfredatında Osmanlı öncesi Türk tarihinin öğretimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Küçükahmet, L. (2001) *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Levent, A.S, (1987). *Siyaset-nameler-1. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 27, 43- 44,

Mazman, F. (2007). *Sosyal Bilgiler öğretiminde gezi gözlem metodunun uygulanmasına ilişkin bir araştırma (Tokat örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Memiş, E. (2008). *Türk kültür tarihi*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Nizamü'l- Mülk.(1999). *Siyasetname*. Yayına hazırlayan Köymen, M.A., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özçelik, D. (2004). *Sosyal Bilgiler öğretiminde siyasetnamelerin yeri ve önemi*.

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Özden, Y. (1998). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Öztaş S. (2000). *İlköğretim altıncı sınıflar Sosyal Bilgiler tarih ünitelerinin işlenişinde öğretmenlerin kullandıkları öğretim yöntemleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, Ankara.

Öztürk, C. ve Ofloğlu, R. (2005). *Sosyal Bilgiler öğretiminde edebi ürünler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Paykoç, F. (1991). *Tarih öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Sagay, N. (2007). *İlköğretim II. kademe Sosyal Bilgiler derslerinde Coğrafya konularının öğretimi, problemler, öneriler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

SPSS, Inc. (2001). *SPSS For Windows 15.00*, SPSS Inc.,Chicago.

Şahin, M. (2007). *Sirac 'ül-Mülük, Siyasetname, Ahkam 'üs Sultaniye ve Kutadgu Bilig'e göre hükümdar dışındaki üst düzey devlet görevlilerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Tan, Ş., & Erdoğan, A.(2001). *Öğretimi planlama ve değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Turan, R. (.1995). *Türkiye Selçuklularında hükümet mekanizması*. İstanbul: MEB Yayınevi.

Uğur, A.(1990). *Osmanlı siyasetnameleri*. Kùltür Sanat Yayınları, Ankara: MEB
Yayınevi.

Yusuf Has Hacip, (1998). *Kutadgu Bilig*. Çev. R.R.Arat, Ankara: Türk Tarih Kurumu
Yayınları.

EKLER

EK- 1 ALTINCI SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDAN SİYASETNAME

İLE İLGİLİ BÖLÜM

Ben Nizamü'l-mülk. 1018 yılında Tus'ta doğdum. Asıl adım Ebu Ali Hasan'dır. Babamın sayesinde çok iyi bir eğitim aldım. İlk memuriyete babamla birlikte gittim Gazneli Devleti'nde başladım. Horasan genel valisinin maiyetinde görev aldım. Bu sırada, Gazneli Devleti ile Büyük Selçuklu Devleti arasında bir savaş oldu. Dandanakan Savaşı olarak tarihe geçen bu savaşta (1040) Büyük Selçuklular üstün geldiler. Horasan Selçukluların eline geçti. Babamla birlikte Gazne'ye çekildik. Fakat birkaç yıl sonra Horasan'a döndüm ve Selçukluların hizmetine girdim. Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey, bana yönetimde önemli bir görev verdi. Tuğrul Bey'in ölümünden sonra Alparslan'ın Selçuklu sultanı olmasıyla 1064 yılında Selçuklu Devleti'nde vezirlik görevine getirildim.

Bu görevdeki başarımdan dolayı Abbasi Halifesi tarafından toplumun düzeni anlamına gelen Nizamü'l-mülk unvanı verildi.

Savaşlara sultanla birlikte katıldım. 27 Kasım 1072'de Alparslan şehit edilince oğlu Melikşah'ın tahta çıkmasını sağladım. Melikşah'ın sultanlığına itiraz edenlere karşı mücadele edip onun sultanlığını meşru hâle getirdim.

Alparslan ve Melikşah'ın 1064-1094 yılları arasında vezirliğini yaptım. İyi bir idari teşkilat kurarak devletin sağlam temeller üzerine oturmasını sağladım. Bağdat'ta Nizamiye Medreseleri'ni kurdum. Sultan Melikşah'ın tavsiyesiyle Siyasetname adlı eseri yazdım. Bu eserde devlet yöneticilerine fikirler verdim.

Nizamü'l-mülk'ün asıl adı nedir? Nerede doğmuştur?

Nizamü'l-mülk hangi Türk devletlerinde görev yapmıştır?

Nizamü'l-mülk için Dandanakan Savaşı nasıl bir önem taşımaktadır.

Nizamü'l-mülk Dandanakan Savaşı'ndan sonra hangi devletin hizmetine girmiştir?

Bu görevin çok uzun bir süre devam etmesinde hangi etkenler önemli rol oynamıştır?

Nizamü'l-mülk'ün eserinin adı nedir? Bu eseri hangi amaçla yazmıştır?

Bilgi Notu

Pâdişah için haftada iki gün Mezalim'e oturmaktan, hakıyı haksızdan ayırmaktan, adalet dağıtmaktan, raiyetin sözünü, vasıtasız, kendi kulağı ile işitmekten başka çare yoktur. Onların daha mühim olan birkaç dilekçeyi arz etmeleri, hükümdarın da dilekçelerin her biri hakkında bir yazılı emir vermesi gerekir. Zira, cihan hâkiminin zulme uğrayanlar ve adalet isteyenleri haftada iki gün huzuruna davet ettiği ve sözlerini dinlediği haberi memlekette yayılınca bütün zalimler korkarlar: ellerini çekerseler, hiç kimse cezalandırılma korkusu ile zulüm ve yağmaya cesaret edemez.

Nizam'ül-Mülk Siyasetname
hızl.: M. Altay KÖYMEN, s.18

Nizamü'l-mülk'ün Siyasetnamesi'nden alınan yukarıdaki metne göre devlet yönetiminin temel ilkeleri neler olabilir?

SİYASETNAME İLE İLGİLİ ÖRNEK, ÖĞRENCİ ÇALIŞMALARI

EK- 2. 1.

Sayın Cumhurbaşkanım;

Siz iyi bir cumhurbaşkanı olmak için seçeceğimiz devlet a-
damlarının görevlerini yerine getireceğizden emin olmalısınız.

Yurici ve yurdisında barışgın artmasına, dostluğun pekiş-
mesi için sağ duyulu olmanız gerekir.

Bütün insanların eşitlikle davranılması ve bu sayede halkın
sizi seçtiğimize bu sayede kavuşmuş olursunuz. Herkese
adaletli davranırsanız herkesin hakkını bulacağı ve insanların
barışçıl ve savaşız bir hayat olarak herşeyin iyi olacağı-
ni göreceksiniz.

Ekonomik krize bir sorun bulun. Daha sonra işleri yüksek
düzeyde olan kişiler akrobalarını işe aldırıyor. Yani antipiller. Bu
gibi şeylerin yasalara haykını olduğu için gerekeni yapın.

~~Ahmed Duran~~
Ahmed Duran BİYK

EK-2.2

Sayın Cumhurbaşkanım'a
Sayın Cumhurbaşkanım

1) Oys devletlerle barışı sağlamanız barışı ve huzur geliştirebilir. Böylece bize dâiman dostlukta olmatakmızı sağlar.

Zor durumda olan Türk ve müslüman ülkelere yardım etmeniz gerekir.

Bu sıralarda İsrail ile bağlanmalarımızı bir süreliğine kesmemiz gerekmektedir.

Filistin'e her türlü yardımı yapmamız lazım. İş olmayan bir çok vatandaşlarımıza iş imkânı sağlamalısınız. Böylece hem ekonomi için hemde insanların için yararlı olacaktır.

Elif Merve KABLAN

EK- 2. 3

Sayın Cumhurbaşkanı,
Sizden ülkemiz Türkiye ile diğer dış devletler arasındaki dostluğu, kardeşliği sağlamayı istiyorum. Çünkü ülkemiz olan Türkiye'nin dış devletlerde bulunan; doğalgaz, petrol v.b şeylere ihtiyacı var. Eğer bunlar olmazsa ülkemizdeki ihtiyaçlar karşılanmaz. Üstelik diğer dış devletlerde olan arkadaşlığımız, dostluğumuz, kardeşliğimiz pekilerse biz veya onlar zor durumda kaldığında yardım ederiz. Yani sizden bu söylediklerimi yapmanızı istemekteyim.

Saygılı Başbakanım,
Sizden ekonomik krize son vermenizi, yani çaresiz bulmanızı istiyorum. Bunların yanı sıra doğalgaz, petrol ve daha birçok şeyin zamlanmasını değil, fiyatların düşmesini istiyorum. Bu halkımız için çok güzel bir avantaj olur. Ekonomik krize son verip, işsiz vatandaşlarımızı işe almanızı istiyorum. Çünkü ülkemizin gelişip, kalkınması için buna çok ihtiyacımız var. En önemlisi ise bu terör olayının sonlanmasıdır. Artık halkımız, anne ve babalar, eşler, çocuklar şehit vermek istemiyor. Artık yüreklerin yanmasını değil, rahatlamasını istiyorum. Bu terör olayına son verilmesi için sizin yapmanız gerekenler:

1) Sizin diğer dış devletlerle olan ilişkiyi kurmanız ve ülkemizi korumak için tedbirler almanızdır.

Fuat
Diriçen

EK- 2.4

Barbakanım,

Devlet işlerinin daha güzel yürümesi için, örenli makamlara hak eden, yetenekli ve yeti kişileri getirmek daha iyi olur. Hak etmeyen ve yetenekli olmayan kişiler getirilirse devlet işleri etkiler. Hak etmeyen kişilerin gelmesi adaletsizlik ve eşitsizlik olur. O makamlara yetemeyen kişilerde bu durumdan hoşnut olmaları.

Fakirleri ve muhtaç olanları korumak gerekir. Dış tehlikelerden korumak için ordumuz ve ekonomimiz güçlü olmalıdır.

Eğitime ve sağlığa önem verilmelidir. Ülkenin daha da gelişmesi için Turizm ve ticaret alanında yatırımlar yapılmalıdır.

Asena Öztürk

EK- 3. ÖN-TEST - SON-TEST SORULAR

ÖN-TEST SORULARI

1. İlk Müslüman Türk devletlerinde şehirlerde yaşayan esnaf ve tüccarlar, Abbasilerdeki Fütüvvet teşkilatını örnek almışlardır. Şehir esnafından her meslek grubu bir lonca oluşturmuştur. Loncalar şehirlerde açılacak dükkân sayısını, üretilen malların fiyat ve kalitesini belirler, usta ve çırak yetiştirirlerdi. Türklerin Ahi teşkilatı dediği bu sistem, Türklerin şehir ekonomisine alışmasını sağlamıştır.

Buna göre, Ahi teşkilatı için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Lonca sistemini Eski Türkleri icat ettiği
- B) Esnaf loncalarının şehir ekonomisine yön verdiği
- C) Bir tür esnaf dayanışma teşkilatı olduğu
- D) Yerleşik hayata geçen Türklerin şehir ekonomisine alışmasını sağladığı

(ÖÖ 2001)

2. 1015 tarihinden 1021 tarihine kadar Anadolu'yu tanımak amacıyla gerçekleştirilen Türk akınları aşağıdakilerden hangisi tarafından yapılmıştır?

- A) Çağrı Bey
- B) Tuğrul Bey
- C) Gazneli Mahmut
- D) Hasan Bey

(2001 DPY)

3. Hun Türkleriyle Çinliler arasındaki çatışmalar Mete Han'ın ölümünden sonra da devam etti. Çinliler, Türkleri savaşlarla yenemeyeceklerini anlamışlardı. Bunun üzerine Türkleri birbirine düşürmek için propaganda yaptılar. Sonunda Büyük Hun Devleti ikiye ayrıldı. Bir süre sonra da varlıkları sona erdi. Parçaya göre, bir devletin devamlılığı öncelikle aşağıdakilerden hangisine bağlıdır?

- A) Ordusunun güçlü olmasına
- B) Toplumda dayanışmanın güçlü olmasına
- C) Nüfus olarak çoğalmasına
- D) Verimli topraklar üstünde yaşamasına

(1999 LGS)

4. İlk Türk devletlerinde hükümdara devleti yönetme yetkisinin Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı.

Bu durumu, aşağıdakilerden hangisi daha çok destekler?

- A) Hükümdarın çok fazla toprak fethetmesi
- B) Hükümdar eşlerinin de yönetime katılması
- C) Ülkede insanların mutlu ve huzurlu yaşaması
- D) Yönetimde tek karar vericinin hükümdar olması

(2001 LGS)

5. Eski Türk devletlerindeki ikta sistemine göre, toprakların vergi gelirleri bazı devlet görevlilerine verilirdi. Bu görevliler, devletten maaş almayıp bu vergilerle geçinirlerdi. Gelirlerinin bir kısmıyla da asker masraflarını karşılarlar, halka tohum ve araç sağlarlar; toprağın boş kalmaması için halkı çalışmaya yönlendirirlerdi.

Aşağıdakilerden hangisi ikta sistemiyle gerçek eştirmek istenen amaçlardan biri olamaz?

- A) Özel mülkiyetin gelişmesini desteklemek
- B) Tarıma dayalı ekonomiyi canlı tutmak
- C) Üretimde sürekliliği sağlamak
- D) Hazineye yük olmadan asker beslemek

(2002 LGS)

6. Türkler önceleri göçebe bir yaşam sürdür- dükleri için kemerler, silahlar, at koşumları, kılıçlar gibi taşınabilir sanat eserlerine önem vermişlerdir. Uygur Türkleri ise yerleşik yaşama geçtiklerinden, saray ve tapınak gibi mimari eserlerin yapımında da ilerleme sağlamışlardır.

Buna göre, Türklerin sanat anlayışlarındaki bu değişikliği belirleyen temel etken aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Toplumlararası kültürel alışverişler
- B) Yaşadıkları bölgedeki coğrafi koşullar
- C) Türk toplumları arasındaki ticari ilişkiler
- D) Toplumsal yaşam biçimindeki değişimler

(2003 LGS)

7. Abbasî Halifesi Kadir Billâh, Gazneli Mahmut'un sultanlığını tasdik etmiş, ona; hilat, bayrak, taç ve ferman gibi hâkimiyet alametleri göndermiş, Gazneli Mahmut'ta hutbe ve para üzerinde Halifenin adını belirtmeye devam etmiştir. Bu durum, Gazneli Mahmut açısından aşağıdakilerden hangisinin bir göstergesidir?

- A) İslâmiyet'i yaymaya çalıştığının
- B) İslâm dünyasının lideri olduğunun
- C) Güçlü bir merkezi yönetim kurduğunun
- D) Abbasî Halifeliği'ne bağlı kaldığının

(2004 OKS)

8. Osmanlılardan önce Selçuklu Devleti yöneticileri, ülkedeki Türkmenlerin yerleşim problemlerini çözmek amacıyla onları Bizans'ın hâkim olduğu Anadolu topraklarına yönlendirmişlerdi. Bunun sonucunda Osmanlı Beyliği kurulurken, sınırlarına birçok Türkmen topluluğu birikmişti. Bunların yerleştirilebileceği en uygun yer, taht kavgaları içinde bulunan Bizans

topraklarıydı. Bu parçadaki bilgiler dikkate alındığında aşağıdakilerden hangisine ulaşamaz?

- A) Türkmenlerin göçebe hayat yaşadıkları
- B) Anadolu'da güçlü bir Bizans hâkimiyetinin olduğu
- C) Osmanlı ve Selçuklu devletlerinin Bizans'la savaştıkları
- D) Türkmenleri yerleştirmek için Bizans topraklarının seçildi

(2004 OKS)

9. İlk Türk devletlerinde hükümdarlar devleti yönetmenin kutsal bir görev olduğuna ve bu görevin kendilerine Tanrı tarafından verildiğine inanırlardı. Devleti yönetirken töreye uygun davranmak zorundaydılar. Töre ise, Türk gelenek ve göreneklerinden meydana geliyordu. Bu bilgilere göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

- A) Toplumda yazılı hukuk kuralları uygulanırdı.
- B) Devlet, din kurallarına göre yönetilirdi.
- C) Hükümdarların yetkileri sınırsız değildi.
- D) Yöneticiler seçimle belirlenirdi

(2006 OKS)

10. İslâmiyet dışındaki dinleri kabul eden Türklerin büyük bir kısmı, sadece din değiştirmekle kalmayıp yeni bir kimlik kazanarak millî kimliklerini kaybetmişlerdir. İslâmiyet’i kabul eden Türkler ise millî benliklerini koruyabilmişlerdir.

İslâmiyet’i kabul eden Türklerin kimliklerini koruması, aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir?

- A) Kitleler hâlinde İslâmiyet’e girmeleriyle
- B) İslâmiyet’in Türklerin millî yapısına uygun olmasıyla
- C) Türklerin Abbasî Devletinde görev almalarıyla
- D) Arapçanın zengin bir dil olmasıyla

(ÖÖ 2005)

11. Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşundan (1040) Malazgirt zaferine kadar (1071) süren otuz bir yıllık zaman içerisinde Türkler, Anadolu’ya yaptıkları akınlarla Bizans’ın direnme gücünü büyük ölçüde kırdılar.

Büyük Selçuklu Devletinin bu faaliyetlerinin aşağıdakilerden hangisine ortam hazırladığı söylenebilir?

- A) Moğol akınlarının önlenmesine
- B) İslâm birliğinin sağlanmasına
- C) Atabeyliklerin kurulmasına
- D) Anadolu'nun fethine

(ÖO 2005)

12. —Tuğrul Bey 1054 yılında Erzurum'a kadar ilerleyerek Bayburt'u ele geçirdi ve geri döndü.

— Alp Aslan, Van ve Ani kalesini aldı.

— Türk akıncıları ise bir Bizans ordusunu Malatya'da bozguna uğratarak Kayseri'yi aldı.

Malazgirt Savaşına kadar Büyük Selçukluların Anadolu'ya yaptıkları akınlardan bazıları yukarıda verilmiştir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Anadolu'da yeni Türk devletlerinin kurulduğu
- B) Türklerin Anadolu'yu tanıma imkânı bulduğu
- C) Türklerin başarılı akınlar yaptığı
- D) Bizans İmparatorluğunun yıpratıldığı

(OKS 2005)

13. Büyük Selçuklu Devletinde taht kavgalarının görülmesi zamanla devletin zayıflamasına yol açmıştır.

Aşağıdakilerden hangisi bu duruma neden olan etkenlerden biri değildir?

- A) Hükümdarın oğulları arasında iktidar mücadelesi olması
- B) Devlet ve ülkenin, hükümdar ailesinin ortak malı olması
- C) Hükümdarın yetkilerini Tanrıdan aldığına inanılması
- D) Hükümdarın erkek kardeşinin, kendini hükümdara rakip görmesi

(ÖÖ 2000)

14. Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da kurulan ilk Türk devletleri buldukları bölgeleri Bizans ermeni gürcü ve haçlı seferlerine karşı savunmuşlardır. Yeni şehirler köyler ve kasabalar kurup buralara Türkçe isimler vermişlerdir Yaşadıkları yerlerde köprü imarethane kervansaray camii ve medrese gibi eserler yaparak Anadolu'yu imar etmişlerdir.

Verilen bilgilere göre Anadolu'da ki ilk Türk devletlerinin tarihi önemini açıklayan en kapsamlı yargı aşağıdakilerden hangisidir.

- A) Çok sayıda yeni yerleşim merkezleri kurmuşlardır.
- B) Hâkim oldukları bölgeleri Haçlılara karşı koruyarak İslamiyet'in bu topraklarda yayılmasına çalışmışlardır.

- C) Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Türk yurdu olmasında önemli rol oynamışlardır
- D) Toplumsal, dinî ve kültürel amaçlı eserler yaparak Anadolu'yu bayındır hâle getirmişlerdir

(2007 OKS)

15. Uygurlara kadar Türkler genelde göçebe bir hayat yaşıyorlardı. Uygurlar yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğudur. Bu dönemde Budizm ve Maniheizm gibi dinler de benimsenmiştir.

Aşağıdakilerden hangisi bu değişikliğe bağlı olarak çıktığı söylenebilir?

- A) Askerlik bilgisinin ileri seviyede olması
- B) Manastır ve saray gibi mimari eserlerin yapılması
- C) Toplumda eşitlik anlayışının bulunması
- D) Ekonomik alanda hayvancılığın önemli yer tutması

(ÖO 2005)

16. Orta Asya'da Türklerin yaşadığı yerlerde yapılan arkeolojik kazılarda sulama kanallarına rastlanmıştır. Hunlar ve Göktürkler devrine ait tahıl ambarlarına rastlanmıştır. Göktürklerin Çinlilerden ziraat aletleri ve tohumluk tahıl istedikleri bilinmektedir. Uygurların kurduğu sebze ve meyve bahçeleri hakkında Çin kaynaklarında bilgi mevcuttur.

Bu bilgilere göre Orta Asya Türkleri ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Savaşçı bir toplum oldukları
- B) Savunma amaçlı araçlar edindikleri
- C) Tarımsal faaliyetlerde buldukları
- D) Komşu devletlere ipek ihraç ettikleri

(OKS 2005)

17. Avrupa Hun Devleti hükümdarı Attila'nın 434 yılında Bizans'la yaptığı Margos antlaşmasının bazı maddeleri şunlardır:

- I. Bizans'ın Hunlulara ödediği vergi iki katına çıkacak
- II. Bizans Hunlulara bağlı kavimlerle antlaşma yapmayacak
- III. Ticari ilişkiler sınır kasabalarında devam edecek

Bu kararlar göz önüne alındığında aşağıdakilerden hangisi üzerinde etkili olduğu düşünülemez?

- A) Bizans'taki taht kavgalarının önlenmesinde
- B) Bizans'ın kışkırtıcı faaliyetlerinin önlenmesinde
- C) Sınır ticaretinin gelişmesinde
- D) Hun devletinin gelirlerinin artmasında

(LGS 2004)

18. II. Göktürk devleti hakanlarından Kapgan Kağan zamanının olaylarından

bazıları şunlardır:

I-Çin'e seferler düzenlenmesi

II-Devletin doğu ve batı olarak ikiye ayrılması

III-Asya'daki bütün Türklerin Göktürk bayrağı altında toplanması

IV-Oğuz ayaklanmalarının bastırılması

Yukarıdakilerden hangileri Asya'daki Türk birliğini kurma amacına yönelik olduğu söylenebilir?

A) II-III

B) Yalnız III

C) Yalnız I

D) III-IV

(ÖÖ 2004)

19. Kavimler Göçünün sonunda Vizigotlar İspanya'ya, Franklar Fransa'ya, Slavlar

Balkanlara ve Anglosaksonlar da İngiltere'ye yerleşmişlerdir.

Bu durum, aşağıdaki sonuçlardan hangisine yol açmıştır?

A) Avrupa'da bugünkü milletler topluluğunun oluşmasına

B) Bizans İmparatorluğunun zayıflamasına

C) Batı Roma İmparatorluğunun güçlenmesine

D) Avrupa'ya yapılan Türk akınlarının sona ermesine

(LGS 1998)

20. Avrupa Hun Devleti yıkıldıktan sonra, Türkler çeşitli Balkan devletleri arasında karışarak kimliklerini kaybettiler. Buna karşılık, MS 630-680yılları arasında, Çinliler tarafından esir edilen Göktürkler, kültürel kimliklerini korudukları gibi yaptıkları mücadelelerle bağımsızlık özlemlerini de dile getirdiler. Göktürklerin bu davranışları, aşağıdakilerden hangisi ile açıklanamaz?

- A) Tutsaklığa tepki göstermeleriyle
- B) Kültürel değerlerine sahip çıkmalarıyla
- C) Farklı kültürlere uyum göstermeleriyle
- D) Milli yapılarını korumalarıyla

(Fen Lisesi 1997)

SON-TEST SORULARI

- 1 “Bütün sultan ve emirlerin bu kitabın içindekileri bilmekten başka çaresi yoktur. Dikkatlice okuyup anladıklarında dost ve düşmanın durumunu daha iyi fark edecekler, doğru tedbir almaları daha da kolaylaşacaktır. Çünkü burada verilen bilgiler sayesinde dergâh, bargâh, divan, meydan, meclis, mal ve vergilerini, halk ve ordunun durumunu anlayacaklardır...”
- Nizamü'l-Mülk'ün “Siyasetname” adlı eserinden bir bölüm okudunuz. Buna göre Siyasetname'nin konusu, aşağıdakilerden hangisi olabilir?

A) Devlet yönetimi	B) Sanatı geliştirme
C) Kültürel gelişme	D) Bayındırlık

(2008 SBS)

- 2 Orta Asya Hun Türklerinin kültürel özellikleri göz önüne alındığında, yaşadıkları bölgede yapılacak kazılarda aşağıdakilerden hangisinin bulunması beklenemez?

A) Mutfak eşyaları	B) Çeşitli silahlar
C) Dokuma parçaları	D) Tapınak kalıntıları

(1998 LGS)

3 Aşağıdakilerden hangisi Bizanslılarla Büyük Selçuklular arasında yapılan ilk savaştır?

A) Malazgirt

B) Katvan

C) Pasinler

D) Dandanakan

(2003 DPY)

4 Aşağıdakilerden hangisi Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'da kurulan ilk Türk devletlerinden biri değildir?

A) Danişmentliler

B) Karamanoğulları

C) Saltuklular

D) Artuklular

(2003 DPY)

5 Ordularını on'lu sistem denilen onluk, yüzlük ve binlik birimlere göre düzenleyen ilk Türk devleti, aşağıdakilerden hangisidir?

A) Uygur

B) Orta Asya Hun

C) Büyük Selçuklu

D) Kök Türk

(2006 DPY)

6 Hz. Muhammed döneminde gerçekleşen aşağıdaki olayların kronolojik sırası, hangi seçenekte doğru olarak verilmiştir?

I- Uhud Savaşı

II- Hicret Olayı

III- Hendek Savaşı

IV- Mekke'nin Fethi

A) III-I-IV-II

B) II-I-III-IV

C) IV-III-II-I

D) I-II-IV-III

(2006 DPY)

7 Mekkeliler Uhud savaşından sonra İslamiyet'in daha fazla yayılmasını önlemek amacıyla Hayber Yahudileri ve bazı bedevi kabileleri ile ittifak yapmışlardır. Medine üzerine yürüyen Mekkeliler ve müttefikleri hendekler kuşatması karşısında Müslümanlara karşı başarısız olmuşlardır. Hendek savaşından sonra Mekkeliler bir daha Müslümanlar üzerine saldırmaya cesaret edememişleridir. Kendilerinin savunmak için planlar yapmaya başlamışlardır.

Bu bilgilere göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabılır?

A)Yahudi kabileleri Müslümanlarla iş birliği yapmışlardır.

B) Müslümanlar güçlü bir konuma gelmişlerdir.

C) Mekkeliler topluca Müslüman olmuşlardır.

D) Müslüman olmayanlarla savaşlar sona ermiştir.

(2007 OKS)

8 Türk resminin bugüne kadar bilinen en eski örneklerini oluşturan duvar resimleri ve minyatürler, aşağıdaki Türk topluluklarından hangisinin döneminden kalmıştır?

A) Hunlar

B) Köktürkler

C) Uygurlar

D) Avarlar

(2007 DPY)

9 Hz. Muhammed Dönemiyle ilgili olarak aşağıda verilen olaylardan hangisi, diğerlerinden daha önce gerçekleşmiştir?

A) Hicret

B) Bedir Savaşı

C) Uhud Savaşı

D) Hudeybiye Antlaşması

(2007 DPY)

10 Dört Halife Dönemindeki yönetimin en önemli özelliklerinden biri aşağıdakilerden hangisidir?

A) Araplar arasında barışın kurulması

B) İslamiyet'in Arabistan dışında yayılması

C) Devlet başkanlarının seçimle göreve gelmeleri

D) İslam toplumunda refahın yaygınlaşması

(2007 DPY)

11 Gazneli Devleti'nin en büyük hükümdar olan Gazneli Mahmut, Kuzey Hindistan'a düzenlediği seferlerle bu bölgede İslamiyet'in yayılmasını ve yerleşmesini sağlamıştır.

Bu bilgilere göre günümüzde var olan aşağıdaki devletlerden hangisinin kurulmasında, Gaznelilerin önemli bir etken olduğu savunulabilir?

A) Pakistan

B) Irak

C) İran

D) Azerbaycan

(2007 DPY)

12 Hun, Köktürk ve Uygurlara başkentlik yapmış olan ve Bilge Kağan tarafından "Türk ülkesinin yüreği" ifadesiyle önemi dile getirilen kent, aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ergenekon

B) Karabalgasun

C) Ötüken

D) Turfan

(2007 DPY)

13 Pasinler Savaşı ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Bizanslılarla Selçuklular arasında yapılan ilk savaştır.
- B) Gürcü kralı savaşta Bizans'ın yanında yer almıştır.
- C) Bu savaşla Anadolu kapıları Türklere açılmıştır.
- D) Savaş 1048 tarihinde yapılmıştır.

(2001 DPY)

14 İlk Türk devletlerinde görülen;

- I. Hayvancılığın temel geçim kaynağı olması
- II. Keçeden yapılmış çadırlarda oturulması
- III. Sanatın taşınabilir eşyalar üzerinde yoğunlaşması

Özelliklerinden hangilerinin göçebe yaşam tarzını sonucu olduğu söylenebilir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) II ve III
- D) I, II ve III

(2007 OKS)

15 İslam dünyası içinde önemli rol alan Türkler Abbasilerin ilk zamanlarından başlayarak ordu komutanlıklarında devlet yönetiminde yüksek mevkilerde bulundular. Osmanlılar zamanında ise halifelik makamı ele geçirilerek padişahlar halife unvanını kullanmaya başladılar.

Bu bilgilere dayanarak aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

- A) İslamiyet Türkler arasında kolaylıkla yayılmıştır.
- B) Türkler İslam dünyasında liderliği ele geçirmişlerdir.
- C) İslam dininin batıya yayılışı Türklerle olmuştur.
- D) İslam dünyasında mezhep ayrılıkları ortaya çıkmıştır.

(ÖÖ 2003)

16 Türklerin Orta Asya'daki yaşantılarını, yaşadıkları yörelerin iklimi, bitki örtüsü ve yeryüzü şekilleri belirlemiştir. Türkler ilk zamanlarda göçebe bir yaşam tarzı sürdürmüşler ve hayvancılıkla uğraşmışlardır.

Parçaya göre, Türklerle ilgili aşağıdaki sorulardan hangisi cevaplanamaz?

- A) Orta Asya'nın hangi kısımlarına göç etmişlerdir?
- B) Niçin hayvancılıkla uğraşmışlardır?
- C) Göçebe bir yaşam sürmelerinin nedeni nedir?
- D) Geçimlerini nasıl karşılamışlardır?

(ÖÖ 1999)

17 Orta Asya'dan çeşitli bölgelere yapılan göçler göz önüne alındığında bu duruma kuraklık, nüfus artışı ve toprak yetersizliği gibi nedenlerin yol açtığı görülür. Buna göre, Türklerin Orta Asya'dan göç etme nedenlerinde aşağıdakilerden hangisi rol oynamıştır?

- A) Yeni yerler tanıma
- B) Çeşitli toplumlarla ilişki kurma
- C) Yeni geçim kaynakları bulma
- D) Yaşayışlarını yeni baştan düzenleme

(OKS 2007)

18 Türk İslam devletlerinde hükümdar öldüğünde hanedanın bütün erkek üyelerinin tahta geçme hakkı vardı.

Bu durumun aşağıdakilerden hangisine neden olması beklenebilir?

- A) Taht kavgalarının yaşanmasına
- B) Merkezi otoritenin güçlenmesine
- C) Askeri gücü artmasına
- D) Hanedan üyelerinin işbirliği yapmasına

(OKS 2008)

19 M Ö 208–174 yıllarında hükümdarlık yapmış olan Mete Han'ın hayatına ilişkin destansı anlatımlarla ilgili olduğu kabul edilir. Diğer Türk destanları gibi bu destanında ilk şekli günümüze ulaşmamıştır. Dede korkut hikâyeleri adıyla bildiğimiz yazılar bu destanın İslami geleneğe uyarlanmış bölümleridir.

Hakkında bilgi verilen destan hangisidir?

A) Ergenekon Destanı

B) Oğuz Kağan Destanı

C) Türeyiş Destanı

D) Göç Destanı

(2007 DPY)

20 Kaşgarlı Mahmut'un Türkçenin göstermek bu dili Araplara öğretmek amacıyla bir sözlük hazırlamaya karar verdim ifadeleriyle tanıttığı eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kutadgu Bilig

B) Divan'ı Lügat'i Türk

C) Siyasetname

D) Gülistan

(2007 DPY)

T.C.
ARTOVA KAYMAKAMLIĞI
İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı :B.08.4.MEM.4.60.02.02.600/ 77
Konu:Yüksek Lisans Tezi İçin
Uygulama İzni.

15 /01/2009

KAYMAKAMLIK MAKAMINA
ARTOVA

İlgi: Gazipaşa İlköğretim Okulu Müdürlüğünün 15/01/2009 tarih ve 11 sayılı yazısı.

İlçemiz Gazipaşa İlköğretim Okulu ilgi yazısında aynı okul Sosyal Bilgiler Öğretmeni Mehmet ŞANLI' nın Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapmakta olduğu Yüksek Lisans Çalışması için yine İlçemiz Gazipaşa İlköğretim Okulunda bir grup öğrenciyle deney ve kontrol gruplu uygulama yapmak istediğini ve kendilerince uygun görüldüğünü beyan etmektedir.

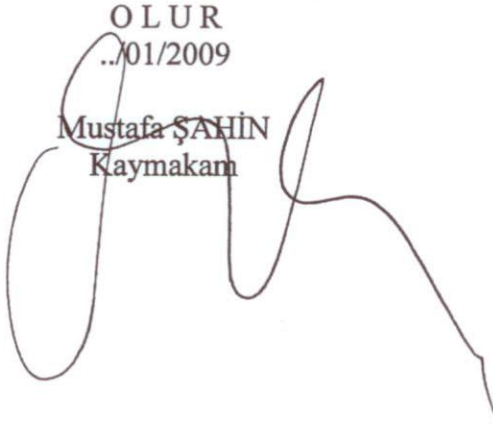
İlçemiz Gazipaşa İlköğretim Okulu sosyal Bilgiler Öğretmeni Mehmet ŞANLI' nın aynı okulda Yüksel Lisans çalışması için bir grup öğrenciyle deney ve kontrol gruplu uygulama yapma isteği Müdürlüğümüze uygun görülmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde OLUR' larınıza arzederim.

Nihat AYMAK
Milli Eğitim Müdürü

OLUR
..01/2009

Mustafa ŞAHİN
Kaymakam

ÖZGEÇMİŞ

Araştırmacı 1974 yılında Tokat'ta doğdu. İlkokulu Tokat Yeşilbağ İlkokulu'nda, ortaokulu Tokat Cumhuriyet Ortaokulu'nda, liseyi Tokat Endüstri Meslek Lisesi'nde tamamladı. 1992 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Öğretmenliği bölümünü kazanarak 1996 yılında bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl Sivas Yıldızeli Pamukpınar Anadolu Öğretmen Lisesi'nde Tarih Öğretmeni olarak göreve başladı. Bu tarihten sonra Sivas ve Tokat'ta çeşitli okullarda Tarih ve Sosyal Bilgiler öğretmenliği yaptı. Halen Tokat Artova Gazipaşa İlköğretim Okulu'nda Sosyal Bilgiler öğretmeni olarak görevini sürdürmektedir.